

AZ 1848. MÁJUS 10-I KATONAI VÉRENGZÉS A BUDAI VÁRBAN

Urbán Aladár

Az 1848. március 15-i pesti forradalom sajátsága, hogy — szemben a párizsi, bécsi, berlini vagy milánói fejleményekkel — vér nélkül, a sorkatonasággal való összeütközés nélkül zajlott le. Tudomásunk szerint komolyabb kísérlet sem történt a kb. 7500 főnyi, Pesten és Budán állomásozó katonaság alkalmazására.¹ Annál váratlanabb volt, hogy május 10-én este ez a katonaság a budai Várban fegyverét használta a főváros fiatalága ellen — azok ellen, akik pontosan nyolc héttel korábban diadalmenetben hozták le a Várból a katonaság által őrzött Táncsics Mihályt!

A váratlan fordulat súlyos helyzetbe hozta az első felelős minisztériumot, amely április 11-én — tehát immáron egy hónapja — kezdte meg tevékenységét. A sorkatonaság ugyanis nem a Batthyány-kormány utasítására, hanem annak tudta nélkül és akarata ellenére lépett akcióba. A katonaság vérengzése így nyilvánvalóvá tette azt a megdöbbentő tényt, hogy a független felelős minisztériumról intézkedő 1848: III. tc. ellenére a kormány saját fővárosában nem ura a helyzetnek, nem rendelkezik akadálytalanul a haderő felett! Érthető, hogy ezek a fejlemények széles körű felháborodást eredményeztek, hogy a márciusi baloldal megvonta bizalmát a minisztériumtól és a Marcius Tizenötödike másnap már a Batthyány-kormány lemondását követelte.

A május 10-én este lezajlott katonai provokáció rendkívüli eseménysorozatnak szolgált mintegy nyitányául, amely kemény próbára tette a Batthyány-kormányt. Ekkor, szinte napok alatt kézzelfogható valóságként bontakoztak ki azok a problémák (a szerezeti tisztikar megbízhatatlansága, a nemzetiségi mozgalmak), amelyek létét a közvélemény eddig csak sejtette. Egyben nyilvánvalóvá vált, hogy a minisztériumnak, amely eddig a magyar történelemben előzmények nélkül álló kormányzati apparátus megteremtésével volt elfoglalva, sürgősen elhatározó, demonstratív lépéseket kell tennie helyzetének (és az iránta megrendült bizalomnak) megszilárdítására. Így került sor többek között május 15-én, a szerb mozgalmakról érkezett nyugtalanító hírek hatására, a déli várak hadi készültségének és a honvédtoborzás megkezdésének elrendelésére, majd a király szökésének hírére, május 19-én az országgyűlés összehívására.

¹ Amelynek elsődleges oka valószínűleg az, hogy az említett létszámból két teljes ezred olasz nemzetiségű, akiknek a magyarországi fejlemények iránti rokonszenve köztudott volt. Lásd erre bővebben Urbán Aladár: *L'influenza nell'Ungheria dei momenti Italiani rivoluzionari per l'indipendenza in primavera dell'anno 1848*. *Annoles Universitalis Scientiarum Budapestinensis de Rolando Eötvös Nominatae. Sectio Historica*, tom. IV. Budapest, Tankönyvkiadó. 1962. 108—112. o.

Utóbbi fejlemények többnyire ismertek. Kevésbé tudott azonban maga az ún. „macskazene”, a katonai vérengzés előzménye és lefolyása, valamint az azt követő, az osztrák hadsereg gyakorlatában nyilván egyedülálló vizsgálat. Ezt, az egész minisztérium politikáját jelentősen befolyásoló, a Batthyány-kormány történetében kétségtelenül korszakhatárt jelölő eseménysorozatot kívánjuk az alábbiakban bemutatni.

Az előzmények

Ismeretes, hogy a május 10-i katonai vérengzés Lederer altábornagy, a budai főparancsnokság (General Commado) vezénylő tábornoka ellen rendezett tüntetés során történt. Az előzmények azonban még a márciusi napokra nyúlnak vissza, amikor is a főparancsnok, az első napok engedékenysége után, megtagadta a fővárosi nemzetőrség számára további fegyverek kiszolgáltatását. Arra hivatkozott, hogy a budai fegyvertár kiürült, illetve nincsenek ott használható és a nemzetőrségnek kiadható fegyverek. Mikor pedig a március 23-i, majd a 27-i pesti népgyűlések erélyes követelésére Lederer ismét kiadatott 1000—1000 puskát² (amelyek „időközben Komáromból érkeztek”), ez a lépés erősen megtépzta a főparancsnok iránti bizalmat. A bizalmatlanság tetőfokára hágott, amikor az egyébként is izgatott napok során, március 28—29-e éjszakáján a fővárosi nemzetőrség őrzárata „ismeretlen eredetű” lőporszállítmányt tartóztatott fel a Dunán.³ Lederer előbb mit sem akart tudni az ügyről, majd azt állította, hogy a lőport Bécsből küldik Eszékre — de őt nem értesítették róla. A Batthyány megbízásából a fővárosban működő Miniszteri Országos Ideiglenes Bizottmány mindenestre jónak látta a történetek után a katonai őrszemek mellé nemzetőröket is állítani az Újépületnél, a fegyvertárnál és a hajóhidnál.⁴ A márciusi fiatalok körében már ekkor fölmerült Lederer elmozdításának gondolata.⁵

Április elejével a kedélyek a fővárosban lenyugodtak, de a Lederer iránti bizalmatlanság nem csökkent. A kormány Pestre költözése után, április 19-én a Marcius Tizenötödike határozottan követelte a főparancsnok nyugdíjazását. Ezt követőleg Lederer neve napokig nem szerepelt ugyan a lap hasábjain, de a történetek után nyilvánvaló, hogy amikor a baloldal a Bécs-től független magyar hadsereg megteremtését követelte, ennek megvalósítását Lederer altábornagy egyidejű leváltásával képzelte el.

A hadügy önállóság megteremtése, az eredetileg az osztrákok által épített katonai apparátus magyarországi hivatalainak és szervezeteinek Bécs-től való függetlenítése a Batthyány-kormánynak valóban nagy problémája volt. A minisztérium már az első napokban tett is kísérletet arra, hogy a külföldön állomásozó magyar ezredek hazaküldését kieszközölje. Egyidejűleg megkísérelte engedelmességre bírni a magyarországi (budai, eszéki, temesvári) főhadparancsnokságokat is.⁶ E kezdeményezések sorában

² Lásd erre Országos Levéltár. (a továbbiakban OL.) Regnicolaris Levéltár. István nádor iratai, közpolgári iratok 1848: 570, 627. Közli *Andics Erzsébet*: A nagybirtokos arisztokrácia ellenforradalmi szerepe 1848—49-ben. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1952. II. 31—32, 37—39. o.; Pesti város levéltára. Közigazgatási iratok (a továbbiakban Köz.ig.) 1848: 42. (A pesti nemzetőrség a márciusi napokban összesen 3500 fegyvert kapott.)

³ Pest város levéltára. Rendőri iratok 1848: 128.; Köz.ig. 1848: 126.; Lásd még a Marcius Tizenötödike (MT.) és Pesti Hírlap (PH.) tudósításait.

⁴ OL. Az 1848/49-es minisztérium levéltára. Miniszteri Országos Ideiglenes Bizottmány iratai. 1848: 27.; *Deák Imre*: 1848. A szabadságharc története levelekben, ahogyan a kortársak látták. Budapest, Sirály. é. n. 53—54. o.

⁵ Irinyi követelése a Pest megyei választmány ülésén. (MT. 1848. március 30. [12]. 49. o.)

⁶ Az április 16-án ebben az ügyben kelt jegyzéket lásd OL. Az 1848/49-es minisztérium levéltára. Miniszterelnök hadügyi és nemzetőri iratai (a továbbiakban HNI.) 1848: 8.; Lásd

kétségtelenül legfontosabb az április 16-i minisztertanácsban elhatározott lépés, amely a budai várban levő — és összbirodalmi vonatkozásban sem jelentéktelen — fegyvertár megvizsgálását célozta.⁷ Ezt jelentette be a miniszterelnök április 17-én a főhadparancsnokhoz intézett levele, melyben közölte, hogy másnap, *április 18-án* délelőtt a minisztérium által kinevezett bizottmány fogja megvizsgálni a fegyvertárat.⁸ Lederer azonnal válaszolt; s közölte: felettes hatóságaitól mindeddig nem kapott semmiféle olyan rendeletet, törvényt vagy parancsot, amely őt a magyar kormány iránti kizárólagos engedmességre utasította volna. Ezért — írta a tábornok — ő haladéktalanul, még másnap (a tervezett vizsgálat napján) személyesen utazik Bécsbe a szükséges tájékoztatás végett.⁹ A minisztériumnak ez a lépése így kétségtelenül nem hozott nagy eredményt, de legalább elmozdította a holtpontról az ügyet, s világossá tette: a bécsi hadügyminisztérium nem adott ki a király által szentesített új magyar törvényeknek megfelelő végrehajtási utasítást.¹⁰

Megállapíthatóan Lederernek, aki most előszóval kapott „tájékoztatást” az új viszonyokról, nem tanácsolták az ellenszegülést, a vizsgálat megtagadását. Helyette a készletek gyors apasztását, nagyobb mennyiségű lőszernek azonnali Gyulafehérvárra, Temesvárra, Péterváradra és Eszékre való szállítását tervezték. (Ami — tekintettel az osztrák érzelmű várparancsnokokra, valamint a fővárostól, s főleg a forradalmi beállítottságú lakosságtól való távolságra — Bécs számára feltétlen biztonságosabb lett volna.) A tervnek megfelelően Boyneburg altábornagy, Lederer helyettese, a még távollevő főparancsnok utasítására hivatkozva, április 22-én egyidejűleg két levélben fordult a kormányhoz. Egyikben a vizsgálat új időpontjának kitűzését, a másikban az említett lőszerszállítások (valamint néhány löveg) elszállításának engedélyezését kérte.¹¹

Április 24-én azonban Batthyány — nyilván minisztertársaival egyetértésben — a legnagyobb határozottsággal utasította el a szállítmányok engedélyezését. Arra hivatkozott; amíg a hadügyminiszter tárcáját át nem veszi, addig semmiféle hadianyagszállítást nem engedélyez.¹² Mivel azonban a fegyvertár megvizsgálása elől Lederer Bécsből kelt értesítése értelmében elhárult az akadály, Batthyány már másnap intézkedett, hogy a kijelölt bizottság *április 27-én* ejtse meg a budai fegyvertár megvizsgálását.¹³ Ez meg is történt, s bár a bizottság eredeti jelentését nem ismerjük, köz tudott, hogy a felülvizsgálat jelentős fegyvermennyiséget (az egyik híradás szerint 14 000 puskát és állítólag ugyanannyi pisztolyt) talált.¹⁴

még Kossuth Lajos Összes munkái (a továbbiakban KÖM.) XII. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1956. 37. o.; Az április 22-i erősebb jegyzéket, amely május 1-től felmenti a főhadparancsnokságokat az osztrák hadi hivataloknak való engedmességtől lásd HNI. 1848: 34.

⁷ Lásd KÖM. XII. 37. o.; PH. 1848. április 26 (39). 368. o.; Az utóbbit közli Pap Dénes: *Okmánytár Magyarország függetlenségi harcának történetéhez. 1848–1849.* Pest, 1868. 62. o. — A közvélemény úgy tudta, hogy a budai fegyvertárban „60 000 főre számolt újabb puskák, kardok s pisztolyok tartanak.” (*Fényes Elek: Magyarország leírása.* Pest, Beimel. 1847. II. 217. o.)

⁸ HNI. 1848: 3.

⁹ HNI. 1848: 6. — Feltételezhető, hogy Lederer bécsi útjának hírére tért vissza személyére a MT. említett, április 19-i cikke, bár a jelek szerint a tábornok elutazásának oka nem volt köztudott.

¹⁰ A vizsgálat elmaradásáról lásd az április 19-i minisztertanács jegyzőkönyvét. (KÖM. XII. 42–43. o.)

¹¹ HNI. 1848: 50, 53.

¹² HNI. 1848: 50. — Ezt Batthyány egyidejűleg közölte Zanini osztrák hadügyminiszterrel is. (Lásd HNI: 35.) — A lépés egyébként retorzió Béccsel szemben, amely a jelek szerint szándékosan késleltette Mészáros Lázár hadügyminiszter hazatérését Észak-Itáliából.

¹³ HNI. 1848: 53. A bizottság tagjai: Ottinger Ferenc vezérőrnagy, ideiglenes hadügyminiszter, Nyáry Pál, Pest megye alispánja, Rottenbiller Lipót, Pest város h. polgármestere; Irányi Dániel és „más szakértő egyének”.

¹⁴ Lásd MT. 1848. május 3 (42). 166. o. — A vizsgálat másnapján, április 28-án Batthyány már intézkedett, hogy a vidéki nemzetőrség számára azonnal készítsenek elő szállításra 8500 fegyvert. (Lásd HNI. 1848: 71.)

Mindez azonban a nyilvánosság teljes kizárásával történt, feltehetőleg azzal a szándékkal, hogy a két kormány között esedékes tárgyalásokat ne befolyásolják egyik fél sajtóközleményei sem. Bár a baloldal a kormány működésének első hetétől sürgette a beszámolót,¹⁵ a hadügyekkel kapcsolatban április 26-ig semmiféle tájékoztatás nem jelent meg a kormány akkori hivatalos lapjában, a Pesti Hírlapban. Ekkor adta tudtul az ezen a napon kezdett „Miniszterelnöki hivatalos közlések”-rovat a legfontosabb lépéseket, köztük a fegyvertár április 18-ra tervezett, de elmaradt vizsgálatát.¹⁶

A közlemény tehát a fegyvertár megvizsgálása előtt egy nappal jelent meg. De magáról az eredményről semmi hír. A jelek szerint nem is tudódott ki a dolog, legalábbis a vizsgálat másnapján a Marczius Tizenötödike, a minisztérium szemére vetve erélytelenségét, éppen Lederer bécsi útját, s a fegyvertári vizsgálat elmaradását emlegeti.¹⁷

A kormány hivatalosan nem is adott ki közleményt a bizottság eljárásáról, de a Marczius Tizenötödike május 3-án „hiteles forrásra” hivatkozva közli a már említett eredményt.¹⁸

Kérdés, honnan e jól értesültség? Pontosabban: az az érdekes, hogy miközben egy hétig semmi hír a Lederert diszkrimináló vizsgálatról — a közlemény éppen ezekben a napokban jelenik meg. Batthyány ugyanis a minisztertanács döntése értelmében május 2-án utazott Bécsbe, hogy a királytól kieszközölje részben a Jelačićot engedelmességre szólító királyi kéziratot, részben a Mészáros hadügyminiszter haladéktalan hazarendelését, valamint az országban állomásozó katonaságot a magyar hadügyminiszter iránti engedelmességre utasító legfelsőbb meghagyást.¹⁹ Ilyen körülmények között nem tűnik lehetetlennek, hogy nem ellenkezett a kormány szándékával: ha hivatalosan nem is közli a fegyvertári vizsgálat eredményét, az mégis köztudottá válik. Ez ugyanis magától értetődővé tette volna a posztját 1832 óta betöltő Lederer azonnali elmozdítását — amint valóban megszületik a „végrehajtási utasítás” a magyarországi katonaság és felettes szerveinek, a főhadparancsnokságok alárendelését illetően.

Bármiként is történt, ez a közlemény ismét az érdeklődés középpontjába állította Lederer altábornagy, „Metternich volt agense” személyét. Amíg Lederer az úr Budán — írta a Marczius —, bármikor államcsínyt követhet el.²⁰ Mindez akkor vetődött fel ilyen élesen, amikor megtörtént már a legfontosabb minisztériumi tisztségek betöltése, s a főváros radikális ifjúsága — bécsi mintára — megkezdte a neki nem tetsző személyek elleni tüntetések, az ún. „macskazenék” szervezését.²¹ Így került sor május 7-én az ifjúságnak ellenszenves egyetemi tanárookra, május 8-án és 9-én pedig a minisztériumba kinevezett reakciós államtitkárookra és osztályfőnökökre.²² Az

¹⁵ Lásd az MT. április 17–18–19-i számaint; a PH válaszáat az április 27-i számban.

¹⁶ PH. 1848. április 26 (39). 368. Közli *Pap D.*: i. m. I. 60–63. o.

¹⁷ MT. 1848. április 28 (38). 150–151. o.

¹⁸ Lásd a 14. jegyzetet. (A hír a vizsgálat pontos dátumát nem közli.)

¹⁹ A május 1-i minisztertanács jegyzőkönyvét lásd KÖM. XII. 96. o. — Az időközben Bécsből visszatért Lederer Batthyány útjának sikertelenségére számított. Ki is fejtette a vele bizalmas viszonyban levő Széchenyinek, hogy szerinte Batthyány le fog mondani. (Lásd *Károlyi Árpád*: Gr. Széchenyi István döblingi irodalmi hagyatéka. Budapest, Athenaeum. 1922. I. 308. o.)

²⁰ Lásd a MT május 3–4. és 6-i cikkeit.

²¹ A macskazenék lefolyására lásd *Eletképek*, (a továbbiakban *Ék*) 1848. április 23 (16). 534–535. o. — Az első macskazene április 18-án volt a fővárosban, a reakciós városi tanács-tagok ellen.

²² A Pest városi kapitány május 8-án kelt jelentése szerint: „E múlt éjjel Reisinger, Jedlik, Tipula, Peczelt és Szilasy professzorok és Kőrömczy kanonok szállásalk előtt az egyetemi ifjúság részéről gúnyzenék tartattak.” (Lásd OL. Az 1848/49-es minisztérium levéltára. Belügyminisztérium iratai [a továbbiakban *BM*] 1848: 1544.); A május 8–9-i eseményekre MT. 1848. május 9–10 (47–48.) 186–187. 190. o.; Pesti Divatlap, (a továbbiakban *PD*.) 1848. május 13 (22).

előzmények után várható volt, hogy a budai főhadparancsnok is rövidesen soron következik. Annál is inkább, mert a Marczius Tizenötödike nyíltan hirdette: „Míg Lederer a budai ormokon az úr, addig a ministerium rendelkezései nem több, mint irka-firka, hatalma és állása valóságos pünkösdi királyság.”²³

A radikálisok nem is nagyon titkolták készülleteiket, így — mint látni fogjuk — Budán a katonaság már napok óta várta őket. Szemere Bertalan belügyminiszter mindkét készülődésről értesült. Ő is azt hitte, hogy a május 8-án a Várban Zichy Ferenc gróf és Duschek Ferenc államtitkárok, valamint Nyéky Mihály miniszteri osztályfőnök ellen rendezett tüntetések²⁴ egyenes folytatásaként másnap Lederer elleni fellépésre kerül sor.²⁵ Mivel híret vette a katonai erők készenlétbe helyezésének, jobbnak látta megakadályozni az újabb tüntetést. Ezt bizonyítja Szemere május 9-én az esti órákban kelt, Pest és Buda városok törvényhatósági elnökeihez intézett bizalmas (és meghökkentően ellenszenves hangvételű) levele, amelyben az „álnok bujtogatók” elleni fellépést követeli, „akik elég szerénytelenek egyéni véleményüket közvélemény gyanánt feltolni”, s bizalmatlanságuknak vagy ellenszenvüknek „éjjeli csoportozásokban” kifejezést adni.²⁶

A kemény hangú rendelkezés célja azonban nem annyira a „nemtelen és bűnös” macskazenék elítélése volt, mint az esetleges összeütközések elkerülése. Ezt maga a levél bizonyítja, amely szerint: „*E merénylet előbb-utóbb magán ellenszegülésre találhat, mely esetben a közrendet veszedelmesen megzavarhatja.*” (Kiemelés a szerzőtől.) Nem nehéz kitalálni, hogy olyan „magán ellenszegülés” bajosan képzelhető el, amely a közrendet „veszedelmesen megzavarhatja” — hacsak a levél szerzőjével együtt a katonaság magán akciójára nem gondolunk.²⁷ Ezért a belügyminiszter meghagyása, hogy békésen oszlassák szét a tüntetőket. S ezért a felhatalmazás, hogy ha „a közrendnek erőszakos megtámadásától” kellene tartani, a városkapitány kirendelheti a nemzetőrséget, sőt a sorkatonaságot (!) is. Azt pedig, hogy mennyire a Várban készülő tüntetést kellett megakadályozni, bizonyítja a budai városkapitány másnapi jelentése, aki arra a hírre, hogy a pesti ifjúság ismét macskazenét akar tartani, egész éjjel személyesen vigyázta a hajóhid budai hídfőjét.²⁸ Ugyanakkor pedig aznap, május 9-én este Pesten, a József téren minden akadály nélkül megrendezték Stáhly Ignác országos főorvos és egészségügyi osztályfőnök lakása előtt a tüntetést. A politikával alig foglalkozó főorvos elleni fellépésből egyébként arra is következtethetünk, hogy az ifjúság ezen az estén valóban Budára készülhetett. Az időközben nyilván ismertté vált előkészületek miatt azonban Pesten maradt, s így esett a választás Stáhlyra, aki — az előző estén „meg-

612. o.; Lásd még *Spira György: A magyar forradalom 1848—49-ben.* Budapest, Gondolat, 1959. 175—176. o.

²³ MT. 1848. május 6 (45). 178—179. o.

²⁴ Részletes leírását lásd *Jakab István* naplója. Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára. Quart. Hung. 1315.

²⁵ Május 9-én a Jelenkor is Lederer ellen cikkezett. (Lásd 1848. május 9 [55]. 228. o.)

²⁶ A BM. 1848: 783. sz. alatti fogalmazvány hiányzik: a Pest városának küldött példány: Pesti rendőri ir. 1848: 95. — Az utasítás felhatalmazást ad a nemzetőrség segítségül hívására, ha békésen nem sikerül a csoportosulást eloszlatni. Egyben jelentést kér a május 8-i budai eseményekről.

²⁷ A későbbiek során kiviláglott, hogy a tisztikar már a macskazene előtt leplezetlenül azt az álláspontot képviselte, hogy a főparancsnok elleni esetleges tüntetést úgy fogja fogadni, mint katonai tekintélyének és becsületének meggyalázására irányuló kísérletet. (Lásd Nemzeti. 1848. május 18 [11]. 39—40. o.)

²⁸ BM. 1848: 1214. — A május 9-én Lederer ellen tervezett tüntetésről a közvélemény is tudott. Bártfay László írta május 11-én Károlyi Györgynek, beszámolvva a sorozatos macskazenékről: „Már tegnap előtt jelöltetett ki B. Lederer is e végből, de akkor elmaradt.” (Lásd *Waldapfel Eszter: A forradalom és a szabadságharc levelestára.* Budapest, Közoktatásügyi Kiadó, 1950. I. 234. o.)

tiszteltekhez” hasonlóan — szintén a régi, helytartótanácsi apparátus em-
bere volt.²⁹

Mindez azonban csak kitérőt, halasztást jelentett, s nem azt, hogy a ra-
dikális ifjúság lemondott a Lederer elleni tüntetésről. Ma már nehéz meg-
állapítani, milyen lehetett az eredeti terv. Nem tudjuk, hogy valóban csak
egy napos halasztást terveztek-e. Másnap, május 10-én mindenesetre köz-
tudottá vált, hogy a május 7-én kelt, a hadsereg ügyében intézkedő királyi
kéziratosok már kézhez vette a kormány.³⁰ Erről a Pesti Hírlapban május
10-én félhivatalos közlemény jelent meg,³¹ tehát Batthyány útnak ered-
ményessége közismertté vált. Feltételezhetően ez adta az új, az elhatározó
lökést a főparancsnok elleni tüntetéshez. Egyrészt talán azért, mert a most
már véglegesen a kormány alá rendelt katonaság készületeit joggal tekint-
hették veszélytelennek, másrészt — és ez tűnik a fontosabbnak —, mert az
új helyzet reális közelségbe hozta az altábornagy leváltásának, eltávolítá-
sának lehetőségét. Így történt, hogy az elmaradt macskazenére még rögtön
aznap, május 10-én este sor került.

A macskazene és közvetlen következményei

Az események, amelyek vidám tüntetéssel párosult politikai demonstrá-
ciónak indultak és gyalázatos vérfürdővel végződtek, este 9 óra körül
a régi (az első) Nemzeti Színháznál³² vették kezdetüket.³³ Itt gyülekezett az
a mintegy száz főnyi fiatalember, akik jelentős (egyesek szerint több ezer
főt is meghaladó) nézősereg kíséretében a hajóhídon³⁴ keresztül, a Vérmező
felőli ún. Fehérvári kapun át $\frac{1}{2}$ 10 óra tájban minden akadályoztatás nél-
kül a Várba vonult. Itt a Szent György téren, a Teleki ház előtt — amely-
nek második emeletén lakott Lederer — alig kezdte meg a fiatalság a fütty-
työt, amikor kivont karddal vértess lovasság, valamint feltűzött szuronyú
gyalogság rohanta meg. A katonaság *anélkül, hogy a tömeget oszlatásra szó-
lította volna fel*, fegyverét használta a védtelen tüntetők ellen és azokat
véres fejjel menekülésre készítette. A „rendcsinálók” nem kímélték a néze-
lődőket, a falakhoz, sőt a kapualjakba húzódott személyeket, az asszonyo-
kat és gyermekeket sem. Dühödött akciójuk néhány súlyos és több könnyebb
sebesülést okozott.

A lesből támadó katonaság vérengzése, a brutális fellépés a legfeljebb ki-
hágásnak minősülő „macskatréfa” ellen, óriási felháborodást váltott ki.
A menekülők Pesten a *Forradalmi Csarnoknál* (a volt Pilvax)³⁵ gyülekez-

²⁹ A MT is szükségesnek tartotta megmagyarázni, hogy a jónévű orvos, aki köztudottan nem politizált, hogyan jutott ezen „megtiszteltetéshez”. A cikk írója — „Kopogó” — egyben leszö-
gezte, hogy ezek a macskazének a közvéleményt kifejező és formáló demonstrációk, ezért
szükségesek. (MT. 1848. május 10 [48]. 190. o.)

³⁰ A május 9-i minisztertanács ülésére lásd KÖM. XII. 115—116. o.

³¹ PH. 1848. május 10 (52). 419. o.

³² A régi várfalon kívül, az ún. Hatvani kapunál a volt Kerepesi (mai Rákóczi) út és az
Országút (ma Múzeum körút) sarkán.

³³ Az események leírását lásd a korabeli sajtóban: MT. 1848. május 11—12 (49—50).; PH
1848. május 12 (54).; Nemzeti, 1848. május 12 (7).; Ek. 1848. május 14 (21).; Jelenkor, 1848. május
14 (57).; Budapest Híradó (a továbbiakban Bp. H.) 1848. május 14, 17 (836, 838). stb. — A részlete-
kre felvilágosítást ad a kiküldött vizsgáló bizottság jegyzőkönyve. PH. 56—57, 59—60. száma,
továbbá *Pap D.* i. m. I. 94—104. o. (A Nemzeti 9, 11—16, 18. számában közölt jegyzőkönyv
helyeként részletesebb.) A kortársak írásai: *Széchenyi naplója*, i. m. I. 311—312. o.; *Jakab
István* idézett naplója. (Jakab Istvánnak a vizsgáló bizottság előtt tett vallomására lásd még
a MT május 16-i számát.); *Szilágyi Sándor*: A magyar forradalom története 1848 és 49-ben.
Pest, Heckenast Gusztáv, 1850. 45—46. o. (szerinte a tüntető fiatalok létszáma 400 fő volt);
Horváth Mihály: Magyarország függetlenségi harcának története 1848 és 1849-ben. Genf, Puky
Miklós, 1865. I. 180—183. o.; Lásd még *Bartfay Lasztlónak* Károlyi Györgyhez írott, a 28. jegy-
zetben idézett levelét.

³⁴ A mai Deák Ferenc (volt Nagyhíd) utca tengelyében.

³⁵ A mai Petőfi Sándor (volt Uri) utcában.

tek, s készültek a megtorlásra. A felháborodás csak nőtt, amikor a Várból újabb katonai készülétek hírért hozták, s Pest utcáin is (a közeli Károlylaktanyából) megjelentek a katonai őrzérek. Az izgatott tömeg fegyvert követelt, hogy azonnal elégtételt vehessen az osztrák zsoldosokon. A helyzetet csak Nyáry Pál fellépése mentette meg, akinek — mások segítségével — sikerült a kedélyeket némileg lecsendesítenie. (Március óta Nyáry kétségtelenül egyik legtekinélyesebb személyisége a fővárosnak. Jellemző, hogy ezen az estén a minisztérium által kiküldött Perczel Móric szóhoz sem jutott.) Ekkor Nyáry a rögtönzött népgyűlés küldötteként Budára ment a nádorhoz. Közben újabb katonai támadástól tartva, a Belvárosban (a Ferenciek templomában) éjfél tájban félreverték a harangokat és riadóztatták a nemzetőrséget. Egy óra körül, amikor az ingerültség a tetőfokára hágott, érkezett vissza Nyáry a nádortól azzal az ígérettel, hogy a katonaságot minden további beavatkozástól eltiltják, és a vérengzés ügyében elrendelik a vizsgálatot. Ez a közlés viszonylagos nyugalmat teremtett, s a tömeg — bár elégtelenül — lassan elszórt.

Eközben Budán a nádori palotában — nem messze a vérengzés színhelyétől — Szemere kezdeményezésére már az éjfél utáni órákban összeült a minisztertanács. Résztvevői: Deák (Batthyány távollétében a helyettes miniszterelnök), továbbá Szemere, Széchenyi, Klauzál és Eötvös voltak, akik — Széchenyi kivételével — egyaránt elítélték Lederer, illetve a katonaság brutális fellépését.³⁶ A minisztertanács — miként ezt már Nyárynak is megígérték — elhatározta, hogy sürgősen kivizsgálja a katonaság merényletét. A hajnali órákban végződött tanácskozás után Szemere azonnal értesítette erről Zoltán János belügyi államtitkárt, a kiküldendő vizsgáló bizottságnak a minisztérium által kinevezett elnökét, aki még aznap, 11-én délre összehívta a régi (budai) országház épületébe a bizottság tagjait.³⁷ A határozatot — a kiküldött bizottság névsorával együtt — haladéktalanul nyilvánosságra is hozták. A május 10-i dátummal jegyzett falragasz³⁸ a déli, koradélutáni órákban jelenhetett meg a fővárosban. A hirdetés valószínűleg nem kis meglepetést okozott azzal, hogy az — a szabad sajtó teremtette véleménynyilvánítási lehetőségre hivatkozva — elítélte a macskazeneket, azok rendezőit.

Az elítélő szavak természetesen a kormány tehetetlenségét voltak hivatva leplezni. Mindenekelőtt azt, hogy nem volt képes sem a tüntetést, sem a csendháborítás brutálisan véres megtorlását megakadályozni. Ez utóbbi: az erejével visszaélő katonaság vérengzése ugyanis igen bonyolult helyzetet teremtett. Hiszen a királyi leirat híre megérkezétekéig *másnapján* került sor arra, amit a főváros a márciusi mozgalmas napokban elkerült: *a katonaság, és a lakosság összeütközésére!* Vagyis akkor, amikor végre megoldódni látszott a kényes kérdés: a szíve szerint csak Bécs parancsára hallgató, a bekövetkezett alkotmányos változással ellenséges katonaság engedelmesre szorítása. Most egy pillanatra szertefoszlani látszott annak a lehetőségére — ami már-már elérhető realitásnak tűnt —, hogy a kormány békésen

³⁶ Széchenyi Lederer régi barátja a következőket írta naplójába erről az éjjeli minisztertanácsról (konkrétan Deákkal és Klauzállal kapcsolatban): „Die sind gegen die Soldaten, gegen die Intervention Lederers indigirt ... und nicht gegen die Katzenmusikanten!” (Naplója, i. m. I. 311. o.)

³⁷ BM. 1848: 1019. — A vegyes bizottság polgári tagjai: Nyáry Pál, Rottenbiller Lipót, Tóth Gáspár, Hollmann József és Bajcsy Károly; a bizottság katonai tagjai: Ottinger Ferenc vezérőrnagy, ideiglenes hadügyminiszter, Liebler ezredes, a 62. Turszky-gelegezred ezredese, Bausner őrnagy, a Budán állomásozó gránátos zászlóalj parancsnoka, Petrovich főhadbíró hadnagy, a budai főhadparancsnokság igazságügyi osztályának referense és báró Pásztor kapitány, a 39. Don Miguel gelegezredből.

³⁸ Lásd OL. 1526 utáni gyűjtemény. 1848/49-es nyomtatványok. (A PH nem közölte.) — A falragaszon a minisztertanácsban résztvevő öt miniszter aláírása szerepel.

valóra váltsa a III. törvénycikket a hadügyek terén is. Május 10-én este a budai Szent György téren kétségtelenül bebizonyosodott, hogy a *Batthyány-kormány saját fővárosában még most sem ura a helyzetnek*. Ezt nemcsak az bizonyította, hogy a katonaságot a kormány tudta nélkül használták fel a tüntetők ellen, hanem azok az újabb — a kormány megkérdezése nélkül eszközölt — katonai biztonsági intézkedések is, amelyeket a főhadparancsnokság rendelt el.³⁹ Így a macskatréfa váratlan *politikai krízist* teremtett, válságot, amely — legalábbis néhány napra — a főváros népe előtt megtépázta az addig osztatlan népszerűségnek örvendő Batthyány-kormány tekintélyét.

A meglévő nehézségeket csak fokozta a miniszterelnök távolléte, valamint Kossuth betegsége. Így a kormány leghatározottabb tagjai hiányoztak ezekben a válságos órákban. Talán az öttagú minisztertanács erélytelenségétől való félelem és az a felismerés, hogy ismét a tömegek támogatására, *forradalmi fellépésre* van szükség, vezetett Pest megye bizottmányának: a márciusi napokban létrejött rendre ügyelő választmányának (a közbátorsági állandó választmányának) valamiféle újjáéledésére.⁴⁰ A május 11-én reggel 9 órára Nyáry Pál elnökletével a megyeházán egybehívott, feszült hangulatú választmányi ülésen a felszólalók — élükön Nyáryval, Teleki Lászlóval és Patay Józseffel — követelték a vérengzésben részes katonaság példás megbüntetését. A gyűlés határozatot hozott, hogy követeléseit küldöttség útján adja a nádor tudomására. A választott küldöttség, amelynek a már említett vezérszónokokon kívül tagjai voltak még Vasvári Pál, Jókai Mór és mások, a korabeli sajtótudósítások szerint a következőket terjesztette a nádor elé: 1. Lederert azonnal mentsék fel állásától, tetteiért nyilvános bíróság előtt feleljen; 2. a vérengzésben részes tiszteket azonnal, a vizsgálat lefolytatása előtt vegyék őrizetbe; 3. a katonaságot *haladéktalanul* eskessék fel az alkotmányra.⁴¹ Tudomásunk szerint a nádor kezdetben ellenszegült, hivatkozott a nyolcvanadik évében levő hadparancsnok érdemeire. Mikor azonban Nyáry Pál — aki az éjszaka még maga is csillapította a kedélyeket —, mint a küldöttség vezetője kijelentette, a „vezér megye” fél milliót meghaladó lakossága nevében, hogy követeléseik elutasítása esetén készek mindezenre: a *forradalomra* is! — a nádor engedett.⁴² A déli órákban eltávozott küldöttség így magával vihette a főherceg nádor ígérését követelésük minden pontjának teljesítésére.

Nyáry és társainak eltávozása után István nádor azonnal intézkedett a minisztertanács összehívásáról, amely — Széchenyi naplójának tanúsága szerint — már déli 1 órákor összeült a nádori palotában. A minisztertanács egybehívásával egyidejűleg — mint erre utóbb fény derült — a nádor értesítette Lederert is a fejleményekről, a választmány küldöttségének kény-

³⁹ Ezeknek betetőzése volt május 12–13-án az a rendelet, amely a katonaságot Pestről Budára rendelte, hogy az a Várat, sőt az egész budai támaszpontot („nicht nur die Festung, sondern auch . . . die Position zu Ofen”) megszállja. Latour tájékoztatója május 15-én a magyar külügyminiszter és a hadügyminisztérium számára. (Lásd OL. az 1848–49-es minisztérium levieltára. Külügyminisztérium elnöki iratok, 1848: 53.)

⁴⁰ Ezen a néven említi a Reform, (1848. május 14 [12]. 96. o.) beszámolója. A hasonlóságra később a reakciós Figyelmező mutat rá, amely ezt a gyűlést a márciusi „bizottmányi ülésekhez” hasonlítja, mert ekkor is „a megyebeliekből csak a viceispán volt, a többi mind író s tanuló, keverve néhány ügyvéddel.” (Figyelmező. 1848. augusztus 20 [15]. 57. o.)

⁴¹ Lásd MT. 1848. május 11 (49). 195. o.; Nemzeti, 1848. május 12 (7). 25. o.; Reform, 1848. május 14 (12). 96. o. — A Bp. H. levelezője szerint a petíciót a *minisztériumnak* nyújtották be s az első pontban felszólították volna: nyíltkozzék a kormány, hogy képes-e nemzet által reá ruházott hatalmat csorbítatlanul gyakorolni — ha nem mi gátolja ebben? A további követelések: a katonaság azonnali felelősketése az alkotmányra, Pest megye (valamint a többi törvényhatóság) nemzetőrségének haladéktalan felfegyverzése, a német tisztnek a magyar ezredekkel való eltávolítása, a magyar katonaságnak Olaszországból való hazahozatala. (Bp. H. 1848. május 14 [836]. 461–462. o.)

⁴² A Nemzeti és a Reform tudósítása részletesen beszámol erről.

szerhelyzetben tett ígéretéről. A nádor azt tanácsolta a főhadparancsnoknak, hogy azonnal *hagyja el a fővárost* és ne várja meg a vizsgálat megkezdését. (Annál is inkább, mert István nádor megígérte a vérengzés felelőseinek *előzetes* letartóztatását!) Lederer ekkor polgári öltözetben, minden poggyász nélkül, bérkocsin rögtön és titokban elhagyta Budát, és Bécs felé távozott.⁴³ Az együtt ülő minisztertanácsnak hozták a hírt, hogy Lederer *elment*, ami Széchenyi feljegyzései szerint nagy izgatottságot váltott ki.

Ugyanakkor lehetetlen nem feltételeznünk, hogy a kormány tagjai megkönnyebbülték annak hallatára, hogy Lederer megszökött! Hiszen az idős és a katonaság előtt népszerű főparancsnoknak, „a francia háború hőseinek” bíróság elé állítása nem lett volna könnyű feladat, főleg nem *nyilvános* bíróság elé. Valószínű, hogy Lederer megtagadta volna a megjelenést, s nem kérdéses, hogy ebben a helyzetben a helyőrség hogyan viselkedett volna. A vizsgálat így igen könnyen a kormány súlyos presztízsveszteségét eredményezhette. A feszült légkörben, amely a március végi izgatott napokra emlékeztetett, azzal is számolni kellett, hogy a katonaság újabb pacakázását már nem tűrné a közvélemény, és a nemzetőrség fegyveresen vesz elégtételt. Ha a harc kimenetele nem is volt kétséges, az összeütközés egyáltalán nem volt kívánatos a kormány számára, s nemcsak azért, mert irtózott a forradalmi eszközöktől. A *nemzetőrség* és a *sorkatonaság* közötti összeccsapás kérdésessé tette volna a május 7-i királyi leirat végrehajthatóságát, hiszen a katonaság jelentős részét *nyíltan* szembeállította volna a kormánnyal és ez a rokonszenvező kisebbséget passzivitásra készítette volna. (A vizsgálat során világott ki, hogy az ellenforradalmi beállítottságú tisztikar agitációja még a magyar legénységre is hatott. S a főváros rövidesen, június 11-én tanúja lehetett a korábban rokonszenvező, de félrevezetett olaszok ellenszegülésének is.) Holott a kormány a nemzetiségi mozgalmakkal szemben az országban állomásozó idegen katonaságra is számított. Emellett számos vonatkozásban — mindenekeelőtt a külföldön levő magyar ezredek cseréje kérdésében — szükség volt a bécsi kormánykörökkel, a bécsi hadügyminisztériummal a normális kapcsolatok megőrzésére.

A nádor tanácsa — függetlenül attól, hogy eredetileg milyen megfontolásból fakadt — és a főparancsnok menekülése azonban egycsapásra új helyzetet teremtett! Lederer *menekülésével nyilvánvalóan elismerte vét-kességét*, sőt közvetve, a kiküldeni szándékozott bíróság illetékességét is, hiszen azért távozott el, hogy az előtt ne kelljen megjelennie. A főparancsnok megfutamodása pedig szükségszerűen *zavart okozott a minisztériummal szembeszegülő tisztikar soraiban*, s megértette velük, hogy a törvény a Batthyány-kormány oldalán áll. Mindez lehetővé tette, hogy a katonasággal való összeütközés lidércnyomása alól szabadult minisztertanács — tudtunk-

⁴³ Mertz Frigyes altábornagy, Komárom vára parancsnokának emlékirata szerint május 11-én este 9 órakor, a kíséret nélkül érkezett Lederer a következő szavakkal lépett be hozzá: „Hier ist mein Asyl, ich habe auf Geheiss des Palatin Ofen schnell und in einen Fiaker verlassen, um einern von Ungarn aufgestellten ungesetzlichen Gericht zu entgehen.” Lásd Darstellung der Ereignisse und des Verfahrens, wodurch der k. k. Feldmarschall Lieutenant von Mertz... vorhin Commandant der Festung Comorn in Ungarn, zu Wien kassirt worden ist. Aus dessen nachgelassenen Papieren zusammengestellt. (Als Manuscript gedruckt) Frankfurt a. M. 1860. 16–17. o. Idézi — és az emlékiratot sok esetben szinte szószérint átveszi — munkájában *Szinnyei József*: Komárom 1848–49-ben. Budapest, 1887. 6. o. — Az emlékirat szerint Lederer teljesen egyedül, kíséret nélkül érkezett Komáromba. A vizsgálat során kiderült, hogy Lederer Budáról második segéde, Balogh Károly dragonyoskapitány kíséretében távozott. (Lásd Nemzeti, 1848. május 26 [16]. 61. o.) Mertz emlékiratai, s nyomában Szinnyei szerint Lederer nem utazott tovább azonnal Bécsbe, hanem néhány napig a várbán maradt, miről a város lakossága is tudomást szerzett. Így Komáromból is csak a legnagyobb titokban tudott távozni. Mint egy pozsonyi híradásból kiviláglik, két nap múlva utazott tovább, s Pozsonyban egészen másként fogadták: „B. Lederer múlt szombaton érkezett Pozsonyba és a „Vörös ökör” fogadóban szállott meg, hova katonai tiszteletörök is állítatának; más nap reggel már Bécsbe indult.” (Bp. H. 1848. május 18 [839]. 474. o.)

kal még mindig Batthyány és Kossuth távollétében — sokkal határozottabban cselekedjék, mint az éjszakai megdöbönt konferencián. Így Lederer haladéktalanul felmentették, a főparancsnoki tisztet ideiglenesen báró Boyneburg Móric altábornagy, budai hadosztályparancsnokra bízták.⁴⁴ Az ügyet — a nádor minden tiltakozása ellenére — nyilvános eljárást folytató vegyes bizottság elé utalták.⁴⁵ Az eltávozott Lederer ügyében pedig azonnal Eszterházy külügyminiszterhez fordultak: eszközölje ki Bécsben, hogy az oda bejelentés nélkül elutazott Lederer a katonai vérengzés ügyében elrendelt vizsgálaton megjelenjék.⁴⁶ A minisztertanács mindkét intézkedését falragaszokon tudatták a főváros népével, azonban azok már csak másnap, 12-én reggel jelentek meg.⁴⁷ A falragaszon egy másik közlemény azt is tudatta, hogy Zoltán János belügyi államtitkárt a minisztertanács utasította: ügy intézkedjék, hogy a vérengzésben részes katonai ügyének a vizsgálat befejezéséig el ne távozhassanak, vagy át ne helyezzék őket.⁴⁸

A május 12-i népgyűlés és a vizsgálat kezdete

Az elmondottak május 11-én délutánig csak kevéssé váltak ismertté. Így nem csodálkozhatunk azon, hogy az esti órákban megjelenő Marcius Tizenötödike (amely elsőként foglalkozhatott a fejleményekkel), bár beszámol Nyáry és küldött társai sikeres közbelépéséről, minden eddiginél élesebb támadást intéz a kormány ellen. Vezércikke megállapítja, hogy a minisztérium ténylegesen nem ura a helyzetnek, mert a *de facto* hatalom az idegen szellemű katonaság kezében van. „A magyar ministeriumot e percztől fogva függetlennek tekinteni — szögezi le a lap — annyit tesz, mint az országot ámítani.” Ezért azt követelik, hogy Nyáry alkosson új minisztériumot Kossuthal.⁴⁹ A lap egyben közli a márciusi baloldal nevében, hogy másnap, 12-én reggel 9 óra népgyűlést hívnak össze a Nemzeti Múzeumhoz. Az értesítés szerint két indítványt tűztek napirendre: 1. a Lederer ügyét vizsgáló bizottságba vegyék be az ifjúság képviselőit; 2. az ifjúság mielőbbi felfegyverzésének követelését.

Így történt, hogy miközben május 12-én reggel Budán, a volt helytartótanácsi épület nagytermében megkezdte működését a katonai vérengzés vizsgálatára kiküldött vegyes bizottság, ugyanakkor gyülekezett a közönség a Múzeum terére, amely a márciusi napok óta a népgyűlések klasszikus színterévé emelkedett. A népes gyűlés előadója (s egyben valószínűleg összehívásának indítványozója) Petőfi Sándor, a márciusi napok ünnepelt hőse volt. Beszédében — mint erről a korabeli sajtó tájékoztat — többek között javasolta: „Míután a mostani ministerium, mint a tapasztalás szomorúan tanúsítja, oly gyenge, miszerint nemhogy egész állam, de még

⁴⁴ Boyneburg Lederer távozásával egyébként is átvette a parancsnokságot. Lásd május 11-én kelt, erről szóló jelentését, HNI. 1848:230.

⁴⁵ István nádor írta május 15-én Ferenc Károly főherceghez, hogy a vizsgálatot a kormány az említett formában sajtó felelősségére kezdeményezte, mert ő nem volt azt hajlandó aláírni. (Lásd *Thim József: A magyarországi 1848–49-i szerb felkelés története.* Budapest, Egyetemi Nyomda, 1935. III. 893–894. o.)

⁴⁶ Lásd OL. Az 1848–49-es minisztérium levéltára. Külügyminiszteri iratok 1848: 384.; Miniszterelnök, elnöki iratok 1848:111. — Az időközben Bécsből visszaérkezett Batthyány küldötte el Eszterházyinak a levelet *sürgőnyileg* (futárral), még 11-én éjjel 1/2 12-kor. (Lásd Nádori levéltár. István nádor iratai, miniszteri iratok 1848: 1128.) Itt kívánjuk megemlíteni, hogy *Spira* i. m. 177. és 605. o. tévesen teszi Lederer távozását május 12-re.

⁴⁷ A felhívás közli: PH. 1848. május 13 (55). 431. o.; Papp D. i. m. I. 93–94. o. — A falragasz az 1848–49-es nyomtatvány gyűjteményben nincs meg. Hogy a felhívás mint falragasz megjelent, azt az PH május 13-i és a Nemzeti május 14-i száma jelzi.

⁴⁸ Lásd *uo.*

⁴⁹ MT. 1848. május 11 (49). 194. o. — Ugyanabban a számban Csernátoni cikke felelőssé teszi a minisztereket a kiöntött véért. Degré pedig már beszámol Lederer szökéséről, ami ezek szerint még aznap délután köztudottá vált.

csak egyetlen egy egyén törvényes biztonlétéről sem képes intézkedni: küldöttség által a népgyűlésből szólíttassék fel a ministerium, hogy a nemzeti konventet a legeslegrövidebb idő alatt összehívja.”⁵⁰ Idézett tudósítás nem említi, de közismert tény, hogy Petőfi a kormány tehetetlenségét orostorzó beszédében, hazafias felháborodásától elragadtatva, szenvedélyes kirohanásában minden bizalmát megtagadta a Batthyány-kormánytól. Történelmi nevezetességű szavai szerint kijelentette: „Kutyámat sem bízám illy ministeriumra!”⁵¹ Ezen a kissé elkésve tartott népgyűlésen elhangzott nyers és bántó támadás sem politikus, sem helytálló nem volt. Petőfi „veszett dühében” ejtett szavai nagy visszhangot váltottak ki, s — mint ismeretes — okozójává váltak a költő ezekben a hetekben egyre fokozódó népszerűtlenségének,⁵² így közvetve választási kudarcának is.

Petőfi a népgyűlésnek két küldöttség választását javasolta: egyiket a minisztériumhoz, a másikat a vizsgálatot folytató bizottsághoz kívánta küldeni. A népgyűlés mindkét javaslatot helybenhagyta. A minisztériumhoz menesztett küldöttség, amelynek tagjai voltak többek között Táncsics Mihály, Pálfi Albert, Degré Alajos, Glembay Károly és Dobsa Lajos, Petőfi vezetésével az előző nap délutánjára visszaérkezett Batthyány miniszterelnököt kereste fel Hatvani utcai szállásán.⁵³ A küldöttség kívánságára a miniszterelnök összehívta az egész kormányt, így Széchenyi, Deák, Klauzál, Eötvös és Szemere mellett a beteg Kossuth is megjelent. Egyórás várakozás után Petőfi előadta a népgyűlés követeléseit: 1. hívják össze minél előbb a nemzetgyűlést; 2. a katonai vérengzést vizsgáló bizottságba vegyék be az ifjúság képviselőit; 3. a vérengzésben részes katonai személyeket szigorúan büntessék meg. A miniszterelnök — Széchenyi naplója szerint — igen hűvösen, leereszkedően fogadta a küldöttséget, s kurtán-furcsán válaszolt. Közölte, hogy az országgyűlést felszólítás nélkül is egybehívták volna, a másik két pontra vonatkozóan pedig megteszik a szükséges intézkedéseket. Széchenyi és Deák békítgető, magyarázó felszólalása után véget is ért ez a furcsa találkozó.⁵⁴ Ez volt az egyetlen hivatalos találkozás a nép költője és az országkormány között, ahol az egyik oldalon a *polgári* forradalom *plebejus* harcosai, a másikon annak *nemesi* vezetői állottak. Ez az ellentét magyarázza Batthyány hűvös udvariasságát, s azt, hogy bár elvből meghallgatta a nép-

⁵⁰ Reform, 1848. május 14 (12). 96. o. A tudósítás teljes szövegét közli *Kéry Gyula*: A magyar szabadságharc története napi-krónikákban. (1848) Budapest, Franklin. 1899. 303. o.

⁵¹ A kijelentésről a fővárosi lapok egyöntetűen hallgattak. Csak pár nappal később közölte ezt, nyilván sanda szándékkal, fővárosi levelezőjének tollából a Pozsonyban megjelenő Bp. H. A tudósítás szerint Petőfi „fölingerült indulatai vad viharával” tört ki a minisztérium ellen, s ekkor ejtette ki az idézett szavakat. (Bp. H. 1848. május 17 [338]. 470. o.) Az esetet maga Petőfi erősíti meg augusztus 10-én írott cikkében. (Lásd MT. 1848. augusztus 11 [128]. 515. o. Közli *Petőfi Sándor* Összes Művei V. Budapest, 1956. 113. o.)

⁵² Érdekes, hogy a költő, aki naplójának tanúsága szerint nem törődött a királyokhoz c. költeménye miatt ellene indított támadásokkal a május 12-i események visszhangjára rövidesen reagált. Május 27-én írott, ismert cikkében magyarázatát adja tetteinek s egyben alkalmat talál arra, hogy hitet tegyen politikai eszméi mellett. (Lásd Ek. 1848. 11 [26]. 737—739. o. Közli *Petőfi* Összes Művei V. 91—94. o.) Az említett cikk és Petőfi májusi közéleti szereplésének bővebb ismertetésére lásd *Urbán Aladár*: Történeti adalékok egy Petőfi vers című tanulmányához. Irodalomtörténeti Közlemények, 1963/3. 339—342. o.

⁵³ A mai Kossuth Lajos u. és Szép u. sarkán, átellenben a Horváth házzal, ahol Landerer és Heckenast nyomdája volt.

⁵⁴ Leírását lásd MT. 1848. május 12—13 (50—51.); Munkások Újsága, (a továbbiakban MU.) 1848. május 21 (8). 115. o.; Széchenyi naplója, i. m. 312. o.; *Degré Alajos*: Visszaemlékezéseim. 2. kiad. Budapest, Pfeifer Ferdinánd, 1884. II. 26—27. o. — Degré úgy emlékezik, hogy együtt ült a minisztertanács. A MT beszámolója és Széchenyi naplója azonban kétségtelenné teszik, hogy úgy hívták össze a minisztereket. Abban is téved Degré, hogy a népgyűlés együtt várta volna meg a küldöttek visszatérését, s hogy a helyzetet a bécsi fiatalok küldöttsége mentette volna meg. Utóbbi áprilisi elején járt a fővárosban. (Az esetre lásd még *Urbán Aladár*: Zehn kritische Tage aus der Geschichte der Battyhány-Regierung (10—20. Mai 1848). Annales Universitatis Scientiarum Budapestinensis de Rolando Eötvös Nominatae. Sectio Historica, tom. II. Budapest, Tankönyvkiadó, 1960. 108—110. o.; továbbá *Spira György*: 1848 Széchenyije és Széchenyi 1848-a. Budapest, Akadémiai Kiadó. 1964. 213—214. o.)

gyűlés küldöttségét, a kormány munkájáról bővebb felvilágosítást adni nem volt hajlandó.

Míg a nagy nevekből összeállított küldöttség a minisztériumnál járt, a másik csoport felkereste a Zoltán János elnökletével működő vizsgáló bizottságot. Ezt már nem találták eredeti helyén, a helytartótanácsi épület tanácstermében, mert az ülés kezdetekor a nyilvánosságból *gyakorlatilag* kirekesztett tömeg „Le az udvarra!” kiáltással benyomult és követelte, hogy a vizsgálatot a legnagyobb nyilvánosság előtt, az udvaron tartsák. A egyes bizottság ekkor Nyáry indítványára a régi (budai) országház nagytermébe költözött. Ide érkezett a népgyűlésből menesztett küldöttség azzal a követeléssel, hogy az ifjúság küldötteit is vegyék be a bizottságba. Nyáry ezt azonnal támogatta és javasolta Vasvári Pál és Vidács János beválasztását. Ezek távolléte miatt azonban a választás végül Lauka Gusztávra és Korányi Frigyesre esett.⁵⁵ Ily módon Nyáry közreműködésével, még a kormány intézkedése előtt, sor került a népgyűlés egyik követelésének teljesítésére.⁵⁶ (Ez ellen Szemere tiltakozni is akart, végül azonban megelégedett azzal, hogy Zoltán államtitkárt, a méltányosságra hivatkozva, a bizottságnak még két katonai személlyel való kibővítésére utasította.)⁵⁷

A egyes bizottság egyébként május 12-i első nyilvános, talán kétezer főt is meghaladó hallgatóság előtt tartott üléséről, az ott hozott határozatokról még aznap nyomtatott beszámolót készített és terjesztette azt a fővárosban. Ebből értesült a közvélemény Lauka és Korányi beválasztásáról, valamint arról, hogy Ottinger vezérőrnagy, az ideiglenes hadügyminiszter útján olyan intézkedéseket tettek, „hogy a vérengzésben jelen volt tisztek Pest-Budáról el ne távozzanak”. Azt is közölte a jelentés, hogy másnap, 13-án reggel kezdik meg a vérengzésben részes gyalogos és lovas katonák kihallgatását, s kért mindenkit, aki szóban vagy írásban még nem jelentkezett tanúságtételre, az 13-án reggel szintén jelenjen meg.⁵⁸ A mozgalmas nap, amely megerősítette az előző napon a Nyáry vezette küldöttség által előidézett fordulatot, ily módon eredményesen ért véget. A közvéleményt azonban nem nyugtatták meg teljesen a fejlemények (amiben talán szerepe volt a miniszterelnöknél járt küldöttség hűvös fogadtatásának), ezt bizonyítják a Pesten ezen az estén rendezett macskazenék, amelyeket a kormány tagjainak az esti órákban tartott minisztertanács félbeszakításával kellett lecsendesíteniük.⁵⁹

Az újabb csendháborítás miatt, a katonasággal való ismételt összeütközés elkerülése érdekében, május 13-án Szemere Buda és Pest városa polgármesterihez intézett utasításában⁶⁰ leszögezte: „Azon éjjeli rendetlenségeket, melyek a város kebelében megújulnak, nem lehet tovább tűrni. Van szabadság, de kell lenni rendnek is... Attól lehet tartani, hogy a rakoncátlankodás erőt vesz a békén... Kívánja a város érdeke, követeli a tör-

⁵⁵ Lásd erre MT. 1848. május 12 (50). 198–199. o.: Reform, 1848. május 14 (12). 94. o. (Utóbbi Korányi nevét tévesen Komor-nak írja.) — A tüntetők említett behatolásáról Széchenyi is megemlékezik naplójában: „2000 Lumpen haben sich drohend hineingedrängt!” (I. m. I. 312. o.) Érdekes, hogy az egyébként precíz Károlyi Árpád elfogultságában ehhez a kitételhez azt a megjegyzést fűzi, hogy a vizsgálat a Lederernek adott macskazenében „bűnösök” ellen folyt.

⁵⁶ *Hatvani Lajos* (Így élt Petőfi IV. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1957. 376. o.) tehát tévesen rója fel e két kevésbé jelentős személy jelölését a kormánynak.

⁵⁷ BM. Elnöki iratok 1848: 62. — Szemere május 13-án kelt sk. fogalmazványa a következő, később áthúzott mondatokkal kezdődik: „A küldöttségnek nem volt jogában tagjainak számát szaporítani, miután azt a miniszteri tanács meghatározta.” — A vizsgáló bizottság létszámának növelésére május 14-én került sor (Lásd Nemzeti, 1848. május 18 [11]. 39. o.)

⁵⁸ Dátumnélküli nyomtatvány. (Lásd 1848–49-es nyomtatványok.)

⁵⁹ A fejlemények közelebbről nem ismertek, csak Széchenyi naplója említi őket. (I. m. I. 312. o.)

⁶⁰ BM. 1848: 1135. Közli: PH. 1848. május 23. (63) 446. o. — A Budának küldött példány, a május 14-i tanácsi végzéssel együtt kinyomtatva: 1848–49-es nyomtatványok.

vény a rend fenntartását.” Ezért arra utasítja a polgármestereket és a városkapitányokat, hogy ne tőrjék el — főleg éjjel ne! — „a zajos, békétlen, veszélyes csoportozásokat”, s ha azok összeverődését nem tudják megakadályozni, úgy oszlassák fel azokat nemzetőri, sőt ha kell, katonai erővel is. „A rendet, a békét, mely a szabadság föltétele, minden áron fenn fogja tartani” — fejeződik be a belügyminiszteri utasítás. (Kiemelés az eredetiben.) Szemere egyidejűleg falragaszokon felhívással fordult a főváros népéhez,⁶¹ amelyben hangsúlyozta, hogy a budai véres botrány vizsgálata megkezdődött, a vétkesek lakolni fognak. Ezért kívánatos, hogy most már álljon helyre „a polgárok és katonák közötti ama példás egyetértés, mely eddig a város nyugalmanak egyik alapja volt.”⁶² Közli, hogy az „éjjeli kicsapongásoknak” véget kell vetni és a város nyugalma, a nemzetőrség védelme alá helyezi. „Ezennel tiltatik minden éjjeli zajos csoportozás, minden becstelenítő láрма” — adja tudtul a tilalmat a falragasz, amely arra is figyelmeztet, hogy ha a hatósági csendbiztos háromszori felszólítására nem oszlanak szét, nemzetőrséget, sőt katonaságot is felhasználnak a rend helyreállítására.

Képzeltető a megrökönyödés, amit ez a rendelet kiváltott: a katonaság önkényes és véres „rendcsinálása” utáni harmadik napon a független kormány belügyminisztere az ellenséges érzelmű sorkatonaság elleni tüntetések esetén ugyanennek a katonaságnak igénybevételével fenyegetőzik! A visszás helyzet és Szemere indokainak megértéséhez tudnunk kell azonban azt, hogy Lederer Komáromból május 12-én bizalmas levélben azt tanácsolta Boyneburgnak (és a nádornak), hogy minden lehetőségre készen Budán vonják össze a fővárosi helyőrséget.⁶³ Tanácsát megfogadták, s a pesti helyőrséget valószínűleg 13-án vonták át Budára.⁶⁴ Így érthető, hogy a katonaság bizonytalan célzatú intézkedései fokozott éberségre és körültekintő óvatosságra készítették a kormányt. Annál is inkább, mert tudomásunk szerint a csapatok összevonásáról, illetve annak okáról csak utólag tájékoztatták a minisztériumot.⁶⁵ Emellett a budai városkapitány jelentései arról számoltak be, hogy a katonaság ingerült, a tisztek kardjukat köszörültetik és nem jelennek meg nyilvános helyeken.⁶⁶ Ilyen körülmények között attól is lehetett tartani, hogy a katonaság maga provokálja az újabb összetűzést, ezért Szemere elsődleges célja ennek biztos kizárására kellett, hogy irányuljon. A nyugalmat sikerült is a két fővárosban biztosítani, s nem kellett igénybe vennie a katonaság kétes értékű segítségét. Igaz, 13-án Pesten az Uri utcában a felháborodott fiatalság Lederer képében egy szalmabábot jelképesen fel akart akasztani, de — a híradás szerint — ezt sikerült megelőzni.⁶⁷ Budán pedig ahol este 8 órától éjjel utánig állott a nemzetőrség készenlétben, semmi rendzavarásra nem került sor.⁶⁸

61 1848—49-es nyomtatványok. Közli PH. 1848. május 23 (63). 465—466. o.

62 A katonasággal egyáltalán nem rokonszenvező lakosság megnyugtatóására a felhívás közli, hogy a sorkatonaságot rövidesen felesketik.

63 Mertz: i. m. 17. o.; Szinnyei: i. m. 6. o., amely szerint Lederer azt is meghagyta, hogy szükség esetén vonuljanak vissza Komáromba.

64 Lásd a 39. jegyzetet. — Mivel Latour végett május 15-i levele már mint megtörtént intézkedésről számol be erről, így annak megvalósítását legkésőbb 13-án kellett végrehajtani.

65 Latournak a külügyminisztérium Elnöki iratok, 1848: 53. alatt található, idézett tájékoztatásának keletkezése, főleg a magyar hadügyminisztériumhoz szóló mellékelt jegyzéke csak így érthető.

66 BM. 1848: 1543, 1548. — Május 13-án Széchenyi is feljegyezte naplójába, hogy a katonaság lázadásától tartanak (i. m. I. 313. o.). A fővárosi katonaságnak a nyilvános vizsgálat miatti hangulatára lásd *István nádornak Ferenc Károly főherceghez intézett, május 15-i idézett levelét: Thim: i. m. III. 893—894. o.*

67 *Jakab István* idézett naplója. Lásd még *Jókai Mór: Congrev rakéták. Ék. 1848. május 21. (23) 658. o.*

68 BM. 1848: 1548.

Ezekkel a biztonsági intézkedésekkel függenek össze Szemerének ugyan- csak május 13-án, a nyilvános vizsgálat komolyságának és zavartalanságának biztosítására irányuló rendelkezései is. Igaz, már a május 11-i, a minisztertanácsból kelt utasítás meghagyta Zoltán államtitkárnak, hogy „bármily rendzavarás vagy háborgatás” esetén „a rendnek és csendnek tüsténti és tökéletes helyreállításáról... erélyes és szilárd határozottsággal” gondoskodják.⁶⁹ Most azonban Szemere részletes rendszabályokat dolgozott ki „a törvény és a bírói eljárás szentsége” védelmére.⁷⁰ Eszerint a hallgatóság fegyvertelenül vehet részt, csak a kijelölt helyen tartózkodhat, s tilos mindenféle javaslatétel vagy helytelenítés, mert zavar esetén kiürittetik a termet, az ülést pedig felfüggesztik. A rendeleteknek az ad nyomatékokat, hogy Szemere a rend fenntartása érdekében az *egész pest-budai nemzetörtséget* Zoltán János rendelkezésére bocsátotta. Az államtitkárhoz intézett utasításokat a belügyminiszter egyidejűleg falragaszokon hozta a főváros tudomására.⁷¹ Egyben arról is gondoskodott, hogy 14-én reggel 200—300 főnyi *fegyveres* nemzetör jelenjen meg a tárgyalás színhelyén a csend és a rend biztosítására.⁷²

Miközben Szemere mindent megtett azért, hogy *rendőri útán* biztosítsa a főváros csendjét és nyugalomát, valamint a vizsgálat zavartalan lefolyását, Batthyány miniszterelnök olyan intézkedéseket kívánt hozni, melyek megakadályozzák a budai vérengzés: a katonaság önkényes beavatkozásának megismétlődését. Ennek érdekében ugyancsak május 13-án meghagyta Ottinger vezérőrnagy, ideiglenes hadügyminiszternek, hogy haladéktalanul bocsásson ki olyan rendeletet, „mellyben a főhadri kormányoknak szoros kötelességévé tege, miszerint semminemű polgárok által elkövetendő zavaros eseményeknél mindaddig ne intervenniáljanak, míg arra az illető polgári hatóságtól fel nem szólíttatnak”...⁷³ Ezzel egyidejűleg kelt Batthyány másik utasítása, mely szintén azonnali hatállyal rendeli, hogy a május 7-i királyi kézirat — amely az országban és kapcsolt részeiben lévő minden katonaságot a magyar kormány alá rendelt — „haladéktalanul mindenféle haditestületeknél, mellyek a négy főhadri kormány alatt állnak, egész terjedelmében publicaltassék”...⁷⁴

A vizsgálat eredményei

Ilyen előzmények után és ilyen fejlemények között folytatta le vizsgálatát a katonai vérengzés körülményeinek tisztázására kiküldött egyes bizottság, amely már május 18-án befejezte munkáját. (Május 12, 13, 14, 16. és 18-án folytak a kihallgatások.) A vizsgáló bizottság eredményes munkát végzett: tisztázta az előzményeket, a vérengzés körülményeit, és megállapította, hogy kiket terhel a felelősség a brutális fellépésért, az indokolatlan vérengzésért. Ennek kiderítésében nagy szerepe volt Nyáry Pálnak, aki —

⁶⁹ PH. 1848. május 13 (55) 431. o.; *Pap D.*: i. m. I. 94. o.

⁷⁰ BM. Elnöki iratok 1848: 62.

⁷¹ Rendszabály, 1848. május 13.; Lásd 1848—49-es nyomtatványok.

⁷² BM. 1848: 1134.

⁷³ HNI. 1848: 151. — A rendelet május 16-án ment el a budai, pétervárad, temesvári és zágrábi főparancsnokságoknak (OL. Az 1848—49-es minisztérium levéltára. Hadügyminisztérium bizottsági osztály 1848—79—1.) Május 20-án a belügyminiszter rendeletet bocsátott ki, amely szerint a lakosság által okozott zavarok miatt igénybevett katonaság költségeit a vétkeseknek kell megfizetniük. (Lásd BM. 1848: 1611. Közl. *Thim.*: i. m. II. 261—262. o.)

⁷⁴ HNI. 1848: 147. — Itt kívánjuk megjegyezni, hogy a királyi kéziratról a bécsi hadügyminisztérium csak május 12-én kelt levelében tájékoztatta magyarországi és kapcsolt részekenbeli főhadparancsnokságokat. (Lásd Hadtörténelmi Intézet Levéltára. 1848—49. évi gyűjtemény, 1/84.) — *Forma szerint* tehát Lederer nem kapott még utasítást a magyar kormány iránti engedelmességre. Mindez természetesen nem csökkenti felelősségét.

sokszor még az elnököt is háttérbe szorítva —, a bizottság lelke, a vizsgálat korrekt menetének éber őre volt. Nyáry tette fel a legkellemetlenebb kérdéseket a kihallgatott katonatiszteknek, ő összegezte a vallomások eredményét és az ő felszólalásai voltak a legnagyobb súlyúak. Nyáry fejtette ki a bizottmány katonai tagjainak, hogy a hadsereg nem felette áll a kormánynak, hanem mint annak alárendelt, engedelmeskedni tartozik. Ő harcolta ki, hogy a vérengzésben tetteleg részes katonatisztek a bizottság előtt kard nélkül jelenjenek meg.⁷⁵ Ugyanakkor nagy segítséget nyújtott Zoltán János elnöknek is ahhoz, hogy biztosítsa a tárgyalások zavartalan lefolyását, hogy lecsendesítse az ezer, sőt gyakran kétezer főt is meghaladó hallgatóságot, amely — egy-egy tanú vallomását hallva — többször kifejezte helyeslését, álmélkodását vagy felháborodását. Nyáry a jelek szerint e napokban ismét olyan népszerű volt mint márciusban.⁷⁶

A vizsgálat során kiviláglott, hogy már május 10-e előtt három nappal várta a katonaság — a városban folyó szóbeszéd alapján — a Lederer elleni tüntetést. Május 9-én Zedwitz őrnagy, a főparancsnok segédtisztjének utasítására egész éjjel őrjáratok cirkáltak Budán.⁷⁷ A nevezetes napon pedig már a kora esti órákban két, alkalmilag összeállított gránátos szakaszt (amelyekbe jobbra *nem* magyarokat válogattak) és a 3. Szász király vasaszed Pesten tartózkodó „tűzországának” (Feuer-Piquet)⁷⁸ egy kis létszámú szakaszát a Várba rendelték, s kb. 9 óra körül Lederer lakása közelében, a fegyvertár (Zeughaus)⁷⁹ udvarán elrejtették. (Ez a különítmény szám szerint 48 gyalogosból és 24 lovasból állott.)

A kihallgatás arra is fényt vetett, hogy a tisztikarban már eleve élt az elhatározás, hogy a főparancsnok elleni tüntetést a katonai becsületen esett sérelemként fogja kezelni. Másrészt világossá vált, hogy a legénységet az első pillanattól tudatosan uszították és félrevezették. Elhitették velük például, hogy a kormány nem akar több újoncot adni, ezért nekik örökösen katonának kell maradniuk.⁸⁰ A tüntetőkről azt terjesztették, hogy azok gyűlevész népség: „dunaparti csirkefogók”, akiket a rablás célja hoz csak, amellet, hogy csúfot akarnak űzni az ősz főparancsnokból. A legénység (ti. a gránátosok) így még azt hihette, hogy most is — mint április 19-én, a pesti antiszemita zavargás idején — tulajdonképpen a kormány utasítására cselekszik.

A vallomások során kiderült, hogy a belügyminisztérium hírére vette a fokozott katonai készüléteknek, ezért Perczel Mór, a rendőri osztály főnöke, munkatársa, Hajnik Pál rendőrtanácsos kíséretében még a tüntetés előtt megjelent a főhadparancsnoknál, hogy felvilágosítást kérjen. A szol-

⁷⁵ Lásd ezekre a vizsgáló bizottságnak a 33. jegyzetben már idézett jegyzőkönyvét, elsősorban Nemzeti részletesebb közléseit. (Amelyből az is kiderül, hogy a katonatisztek inkább civilben jelentek meg.) Arra, hogy a katonatisztek írásban adhassák be vallomásaikat, lásd István nádor idézett május 15-i levelét. (*Thim*: i. m. III. 894. o.)

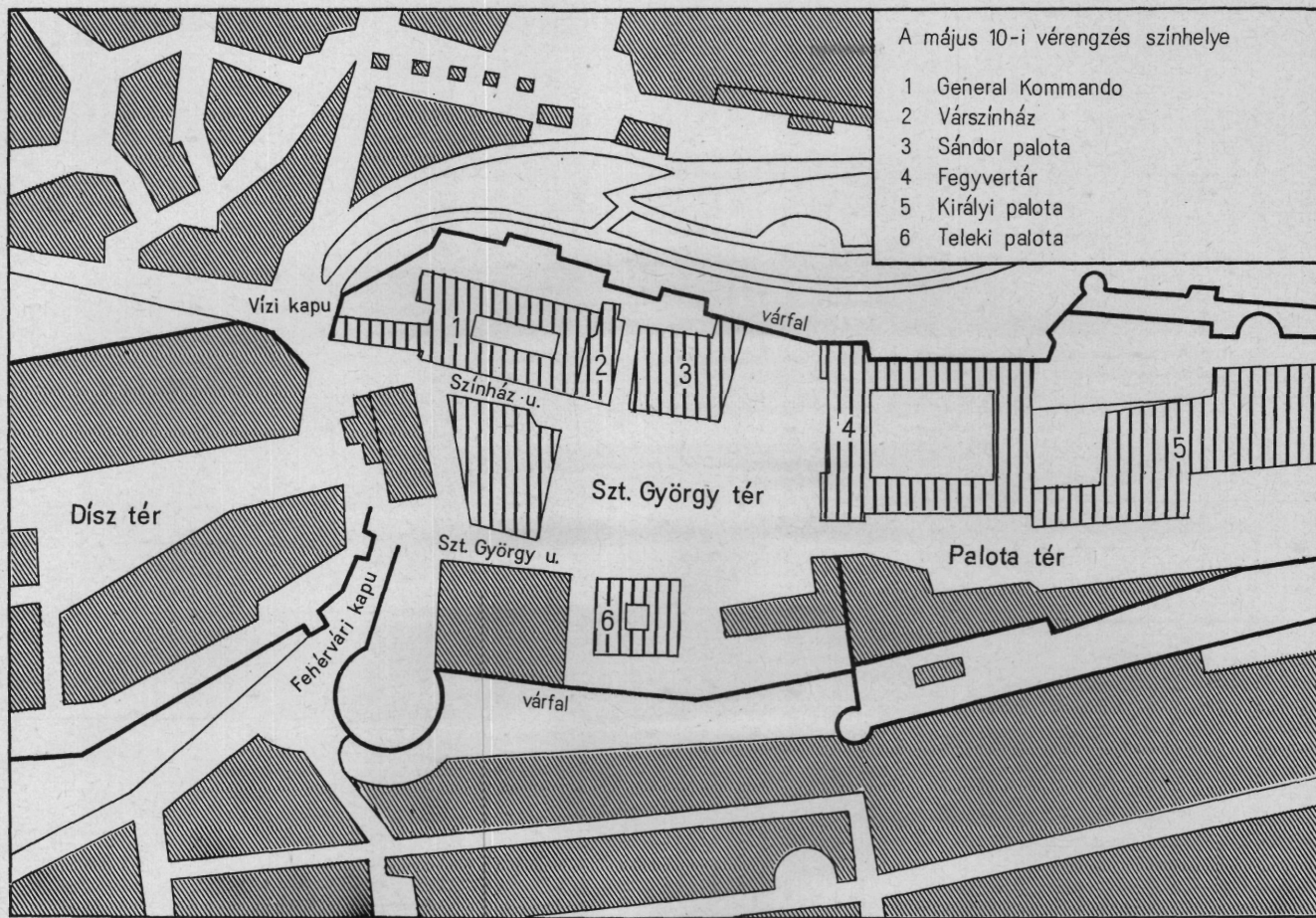
⁷⁶ Széchenyi ezt írta a vizsgálat kezdetekor, május 12-i naplójába: „Deák glaubt... Nyáry halt das Ganze mit Kossuth in der Hand.” (I. m. I. 312. o.) Erthető, hogy ezeketán a császárhű tisztikar szemében Nyáry volt a legnagyobb szálla. „Nyáry was er — írta róla az ellenséges érzelmű szemtanú — gegen den sich des Hass der Garnison concentrirte.” (Lásd *H. Levitschnigg*: Kossuth und seine Bannerschaft. Pest, Heckenast Gusztáv. 1850. II. 10. o.)

⁷⁷ Erre, valamint a tárgyalás során kiviláglott s alább elmondandó részletekre lásd a már többször idézett jegyzőkönyveket.

⁷⁸ A főváros helyőrségének kiegészítése a vidéken szétszórva elhelyezett lovasságból felváltva egy-egy osztály rendelték be az ún. „Feuer Piket” szolgálatra. 1848. január 1-től a 3. Szász király vasas ezred látta el ezt a szolgálatot. (Lásd OL. Helytartótanácsi levéltár. Biztonsági osztály iratai 1847—51—271.) Batthyány április 25-én rendelte el az ezred Cegléden állomásozó osztályának Pestre szállítását. (Lásd HNL. 1848: 51.)

⁷⁹ A királyi palota mai északi szárnya helyén állott, 1901-ben lebontották.

⁸⁰ Vasvári jegyzetei szerint a tisztiek azzal lázították a radikálisok ellen a magyar legénységet, hogy azok a pozsonyi országgyűlés által adott szabadságot akarják megsemmisíteni. (Lásd *Vasvári Pál* válogatott írásai, Budapest, Művelt Nép. 1956. 294. o.)

A május 10-i vérengzés színhelye

- 1 General Kommando
- 2 Várszínház
- 3 Sándor palota
- 4 Fegyvertár
- 5 Királyi palota
- 6 Teleki palota

gálattevő tisztek azonban brutálisan feltartóztatták őket, s minden tájékoztatást megtagadtak.⁸¹ Azt is tudjuk, hogy a Budára vonuló tüntetőket már a hídfőnél figyelmeztette egy szemtanú a katonaságnak a Várban folyó készülődésére, de ezt nem vették komolyan. Sőt, amikor a katonaság a tüntetők mögött valóban megjelent, azokat, akik azonnal futni készültek, a többiek „*pecsovsics, aki szaladni akar!*” — kiáltással tartották vissza.

Nem járt sikerrel a katonatisztek kísérlete, hogy bebizonyítsák: a tüntetők közápóra és szidalmi miatt megdühödött gyalogság parancs nélkül rontott neki szuronyával a tömegnek. Az sem sikerült a vasasok parancsnokának elhítenie, hogy ő „*Auseinander*”-t kiáltott (ami szerinte „lehet, hogy nem hallottak...”), de az egyik káplárt a lova elragadta, s a legénység ezt jeladásnak véve, utána zúdult.

A szemtanúk és a katonaság vallomásainak összevetéséből lassan kialakult a teljes kép: amikor a tüntetők és az őket kísérő tömeg megérkezett a Szent György térre Lederer lakása (a Teleki ház) elé, a lovasság csendben kivonult a tér túlsó oldalán álló Sándor palota elé. Ezt követően a gyalogság is azonnal megindult rejtkehelyéről és a fegyvertár fala mellett (az ott folyó építkezések kő- és földhányásainak védelme alatt) előnyomulva, a térnek a királyi palota felé nyíló oldalát zárta el.⁸² Mindez pillanatok alatt történt, bár — mint említettük — egyesek már észrevették. Alig hangzottak el az első kiáltások, amikor a Teleki ház második emeletén kialudt a világosság, erre — mintegy jeladásra — a lovasság hátulról kivont karddal rontott a fegyvertelen, s a nagy tömeg miatt mozdulni alig tudó tüntetőkre. A gyalogság pedig oldalról, feltűzött szuronnal, *rohamra vert dobszó mellett* fordult szembe a menekülőkkel. Az út csak a Vízi, illetve Fehérvári kapukhoz vezető Színház, illetve Szent György utcán volt szabad. A hirtelen és véres támadástól meglepett tömeg erre menekült. A Színház utcában azonban a menekülők a főhadparancsnokság⁸³ (General Commando) előtt, az ottani főőrhelyről érkező gránátosokkal és olasz katonákkal találták magukat szembe. Vagyis a tüntetőket a jelek szerint — jóelőre kigondolt terv alapján — bekerítették. (E katonákért a tüntetők megérkezésekor Zedwitz őrnagy menesztett küldöncöt.) Az ekkor érkező gránátosok (többségében magyarok) ejtették a lovasság után a legtöbb sebet és ők üldözték még a kapualjakba, lépcsőházakba menekült futókat is. Az olasz katonaság azonban — egybehangzó vallomások szerint — nem használta fegyverét, hanem utat nyitott a menekülőknek.⁸⁴ A roham után mintegy húsz, kardvágás és szurony által megsebzett vagy lovak által letaposott súlyos sebesült — köztük három életveszélyes állapotban — maradt a tett színhelyén.⁸⁵

A vizsgálaton Lederer természetesen nem jelent meg, a kormány minden Bécshez intézett kérélmé ellenére sem. Így csak a főparancsnok segédtisztjeit, a budai térparancsnokot, a várbeli főőrhely parancsnokát, valamint a vérengzésben közvetlenül részes báró Lippe gránátos és Cerini vasas fő-

⁸¹ Felmerül a kérdés: a rendőri szervek, amelyek értesültek a katonai készülletekről, miért nem tettek intézkedéseket a tüntetés megakadályozására, mint előző este? Erre azonban sem a vizsgálat, sem az ügy egyéb iratai nem adnak választ. (Lásd erre Jelenkor, 1848. május 21 [60]. 248–249. o.)

⁸² Ekkor még megvolt a Szarvas térre nyíló kapu, hová a királyi palota előtt a Palota téren (Burgplatz) keresztül vezetett az út — a menekülés útja.

⁸³ A Várszínház mellett, a volt karmelita kolostorban, közel a Vízi kapuhoz.

⁸⁴ Ezt a sajtó már az első pillanattól kiemelte. (Lásd PH. 1848. május 12 [54]. 427. o.; Ek, 1848. május 14 [21]. 637. o. és május 18 [22]. 653. o.; Jelenkor, 1848. május 14 [57]. 235. o.)

⁸⁵ Érdekes megemlíteni, hogy a kortárs *Gelich* munkájának megjelenését óta (Lásd I. köt. 24. o.) a mai napig él a szakirodalomban az a téves nézet, hogy a tüntetőket *sörtüzzel* fogadták. (Lásd például *Fekete Sándor: A márciusi fiatalok*. Budapest 1950. 105. o.; *Kossuth Emlekkönyv*. Budapest, 1952. I. 292, 345.; II. 170. o.; *Spira: A magyar forradalom*. 181. o.)

hadnagyokat hallgatták ki.⁸⁶ Ennek során világossá vált, hogy a katonaság kirendelésére Lederer adott utasítást, de a katonaságot vezénylő tisztek felettesektől csak általános utasítást kaptak. Lippe vallomása szerint ő parancsot kapott „die Person des Commandierenden zu vertheidigen”. Cerini pedig Sebes kapitány térparancsnoktól csak a rend fenntartására kapott utasítást. Így a vizsgálat az említett két tiszt felelősségén kívül fényt vetett a tisztikar soraiban levő hangulatra, melyből olyan magától értetődően fakadhatott a figyelmeztetés nélküli fegyverhasználat. Jellemző erre a szellemre Lippének a tüntetés szétverése utáni magatartása, amikor egyrészt megakadályozta Perczel és Hajnik ismételt kísérletét, hogy Ledererhez bejussanak (a növekvő katonai készülétek leállítását akarták kérni), másrészt pedig borral vendégelte meg gránátosait „derék” magatartásukért. (Mint sikeres céllövészet után szokta tenni — vallották emberei.) A tanúk beszámoltak arról is, hogy a vasasok parancsnoka, Cerini sem győzte dicserni legényeit, hogy „zum küssen” viselték magukat. (A borból, amit Zedwitz őrnagy vétetett, ők is kaptak.)

A sebesültek és szemtanúk, majd az érdekelt katonatisztek és a vérengzésben részes legénység kihallgatása után, május 19-én a vegyes bizottság elkészítette, s másnap 88 oklevél (írásbeli vallomások, orvosi látleletek, jelentések) és 39 oldalas jegyzőkönyv kíséretében benyújtotta jelentését Batthyány Lajos miniszterelnöknek.⁸⁷ A jelentés röviden áttekinti a történeteket és közli, hogy az esetnek három *életveszélyes* sebesültje van, akik közül azonban még egy sem halt meg.⁸⁸ Megállapítja, hogy a vérengzés közvetlen okozói Cerini és Lippe főhadnagyok, akiknek a nép megtámadására konkrét utasításuk nem volt, s akik önkényesen áthágták azt az általános rendszabályt, hogy a katonaságnak csak akkor van joga fegyverét használnia, ha a tüntetők megtámadják. „De közvetve felelős b. Lederer parancsnok is — szögezi le a jelentés —, egyrészt azért, hogy a haza védelmére parancsa alá adott fegyveres erőt saját személyes ügyében használta, anélkül, hogy erre az országnak kormányával megbízott ministeriumtól utasítása, — vagy csak engedelve is lett volna; másrészt pedig azért felelős, mert a fegyveres erőt nem laka előtt, hanem elrejtett helyen állította fel. s annak speciális utasítást nem adott, miáltal a vérengzés nemcsak meg nem előztetett, hanem előidéztetett.”

A jelentést azután, az ügyre vonatkozó összes irományokkal együtt, Deák Ferenc az igazságügyminisztériumból május 28-án áttette a hadügyminisztériumba, amely azt másnap mindenestől továbbküldte a budai főparancsnokságnak.⁸⁹ Ezzel az ügy a katonai igazságszolgáltatás bürokratikus útvesztőjébe került, s ott el is süllyedt.⁹⁰ A vizsgálat így tulajdonképpen nem a felelősség megállapításával és vétkesek megbüntetésével érte el célját, hanem azzal, hogy — a közvélemény megnyugtatása mellett — Lederert még a vizsgálat megkezdése előtt menekülésre, s ezzel a megzavarodott tisztikart a kormány és a vizsgáló bizottság illetékességének elismerésére készítette. Ennek a közeli napokban már kézzelfogható eredményei mutatkoztak.

⁸⁶ A két tiszt jellemzésére lásd Reform, 1848. május 14. 18 (12–13). 95, 103. o. — A tudósításkor a legtöbb nevet tévesen írják, így Cerini nevét Cserényire magyarássítják.

⁸⁷ BM. 1848: 1536. (Farkas Jánosnak, a bizottság jegyzőjének fogalmazványa. A megszólítás elhagyásával szó szerint közli PH. 1848. május 26 (66). 478. o.; Pap D.: 1. m. I. 104–107. o.)

⁸⁸ Táncsics csak szóbeszéd alapján közölhette a hírt a 3 halott és 25 sebesültről. (Lásd MU. 1848. május 14 [7]. 97. o.) Ez a téves adat helyenként az újabb irodalomban is szerepel.

⁸⁹ Hadügyminisztérium biztossági osztály 1848–90–7, 10.

⁹⁰ Ne feledjük, a katonai bíróság fellebbviteli fóruma Bécsben volt! Mindenesetre Petőfi augusztus 10-én írt, másik cikkében joggal jegyezhetette meg, hogy a tettesek még mindig „büntetlenül füttyülnek”. (Lásd MT. 1848. augusztus 11 [128]. 515. o.)

Ezzel végéhez is értünk a május 10-i macskazene jelentősége miatt részletesen tárgyalt történetének. Egyet kell még megjegyeznünk: az a tény, hogy május 19-ig, a bizottság jelentésének elkészítése napjáig a három súlyos sebesült közül senki sem halt meg, nem jelenti, hogy a budai macskazene nem volt halálos áldozata. A három közül tudtunkkal kettő felgyógyult,⁹¹ a legsúlyosabban sebesült: *Burger József*, 23 éves nagyváradi származású orvostanhallgató azonban — aki több, mint két hétig lebegett élet és halál között — május 28-án belehalt súlyos, kardvágástól származó fejsébe.⁹² Róla emlékezve az *1848-as forradalom első áldozatának* emlékét őrizzük — így búcsúzott tőle a márciusi baloldal nevében a május 29-én rendezett temetésén Vasvári Pál is...⁹³

Következmények, következtetések

A május 10-i budai tüntetés és az azt követő vérengzés tehát nehéz, *váltságos helyzetet* teremtett a fővárosban. Az így kialakult politikai válság egyik eleme a kormány és a katonai főhatóság között támadt feszültség volt, s másik a baloldal bizalmatlansága a Batthyány-kormány ügyvitele iránt. A helyzetet bonyolultta tette, hogy a szerb felkelés e napokban kezdett fenyegetésből valósággá érni, s nyugtalanító hírek érkeztek a szerveződé román és szlovák mozgalmakról is. Ehhez járultak végül az újabb bécsi fejlemények, s a hír, hogy Ferdinánd király és császár május 17-én elhagyta Bécsset, a birodalom fővárosát. Mindezek összetevői e *májusi válságnak*, amely a Batthyány-kormány első nagy erőpróbája volt.

A május 10-i és azt követő napok fejleményei messzire hatók és szerteágazók. Az első felelős minisztérium és a haderő (elsősorban a főhadparancsnokság) között kirobbant ellentét áthidalhatatlan szakadékot teremtett, de a május 7-i királyi leirat Bécsből történt publikálása után a hadsereg — legalább látszatra — engedelmeskedett. Rövidesen, Mészáros hadügyminiszter megérkezése után, sor került a katonaság felesketésére is — igaz, nem minden nehézség nélkül. Továbbá megkezdődött a katonai rakományok igénybevétele a *honvédség* felszerelésére is. A sorozredi tisztikar, s főleg a dandár- és hadosztályparancsnokságok, valamint a főhadparancsnokságok (General Commandók) törzse többségében továbbra is ellenséges maradt, ezen — az adott viszonyok között — nem könnyen lehetett változtatni. A kormánynak csak a főhadparancsnokságok háttérbe szorítása, számára megbízható tisztek kinevezése, illetve előléptetése, valamint az országban állomásozó idegen sorozredeknek a birodalom más részeiben levő magyar ezredekkel való cseréjére jelenthetett kiutat. Ennek folyamata egészen augusztusig — a nyílt szakítás közvetlen előjátékáig — egyre több nehézség útján haladt előre.

Ilyen vonatkozásban a tárgyalt fejlemények csak felszínre hozták a lap-

⁹¹ Egyikről csak annyit tudunk, hogy Budán, az Irgalmasoknál ápolták. A másikat, Rukassovits szabólegényt, május 15-én Pestre szállították, s ott másnap az egyetemi kórházban Balassa János, az ismert sebész sikeres műtétet hajtott végre rajta. (Lásd BM. 1848: 1543, 1546.)

⁹² BM. Rendőri osztály 1848—1—224. — Valószínűleg Burgerre vonatkoztak a sebesültekről szólva az egyik szemtanú szavai: „... egyiknek a feje volt bevágva és koponyája kettéhasítva, úgy, hogy agyvelejét is láthattam”. (Nemzeti, 1848. május 21 [13]. 50. o.) Az esetről bővebben lásd *Urbán Aladár: 1848-as forradalmunk első áldozata*. (Communications ex Bibliotheca Historiae Medicae Hungarica. 41. (1967). 151—159. o.; Burger boncolási jegyzőkönyvét lásd Pest város levéltára, rendőri iratok 1848: 103.

⁹³ Ék. 1848. június 4 (25). 724. o.; Reform 1848. június 1 (17). 137. o.; Radicallap, 1848. június 1 (1). 1. o.; Nemzetőr, 1848. június 3. 702. o. — Itt kívánjuk megemlíteni, hogy nyilvánvaló tévedésen alapul Spira György állítása (Kossuth Emlékkönyv. II. 145. o.), hogy a Lederer elleni tüntetés áldozata Hamara Mihály vasmunkás volt. Nevezett a június 11-i Károly-laktanyai összeütközésnél kapott halálos sebet. (Lásd Radicallap, 1848. június 15 [12]. 46. o.)

pangó, komoly problémát, amely a Habsburg-ház iránti feltétlen hűség szellemében nevelt tisztikar magatartásából adódott. Ennek a magatartásnak korai felismeréséből fakadt a baloldal fellépése, majd a *bizalmi válság*, a kormány tehetetlenségének lelepleződése láttán. Ilyen értelemben a Lederer elleni tüntetés igen fontos kérdésre hívta fel a figyelmet — igaz, akkor, amikor az a részleges megoldás fázisában volt már. A tüntetés kétségtelenül elérte célját: Lederer eltávolítását.⁹⁴ Más kérdés, hogy a katonaság készülődésének ismeretében kívánatos lett volna, ha nem kerül sor a macskazenére. Batthyány bécsi útja ugyanis biztosította a megoldás lehetőségét, s ennek ténye ekkor már köztudottá vált. A baloldal így a tüntetést presztízsveszteség nélkül elhalaszthatta volna Batthyány hazatéréséig, vagy a május 7-i királyi kéziratnak a hadseregnél való hivatalos publikálásáig, esetleg Mészáros Lázár hadügyminiszter megérkezéséig.

Említettük, hogy a Lederer elleni tüntetést a jelek szerint már május 9-én meg akarták rendezni, de elhalasztották. A halasztás oka ugyanúgy kereshető a belügyminiszter fellépésében, mint pusztán a katonai készülétekről érkezett híreken. (Ismerve a baloldalnak Szemere iránti ellenszenvét, amely a Marcius Tizenötödike hasábjain oly gyakran kapott hangot, feltételezhetően a Budáról érkezett hírek tették meg hatásukat.) De miért vált olyan sürgössé mégis másnap a tüntetés? És kik szervezték meg tulajdonképpen? A sebesültek között ismerős neveket talál az Életképek tudósítása⁹⁵ — de a *szervezők* nevééről mit sem tudunk.⁹⁶ Mindenesetre a kérdés további vizsgálatot érdemel, annál is inkább, mert felmerülhet a gondolat: *nem provokáció eredménye volt-e* a józan halasztás után mégis megrendezni a tüntetést addig, amíg a katonaságnak „erkölcsei” alapja volt a kormánytól függetlenül cselekedni? Kérdés, nem beugrató ügynököknek („Pecsovics, aki fél!”) esett-e igaza tudatában a fiatalság áldozatul akkor, amikor a nyilvánvaló fenyegető készülétek ellenére felvonult a Várba — Lederer korlátlan uralmának szinte utolsó pillanatában? A kérdés talán furcsán hangzik, de gondoljunk arra, hogy az olasz katonaság és a honvédek között június 11-én, pünkösd vasárnapján keletkezett összeütközést maga a kormány is ügynökök munkájának minősítette.⁹⁷

Mindenesetre a macskazene, pontosabban az azt követő vérengzés komoly gondot okozott a kormánynak. Láttuk, az éjszakai minisztertanácson a kormány tagjai — Széchenyi kivételével — elítélték a katonaság fellépését, s Lederert hibáztatták. Egyidejűleg megtették az intézkedéseket a további tüntetések megakadályozására. Az ennek érdekében hozott rendszabályok szigorúsága nem csupán Szemere belügyminiszter érzelmeit tükrö-

⁹⁴ Először az osztrák hadügyminiszter kért négy hónapi szabadságot Lederernek (lásd HNI 1848: 213), majd június 8-án a magyar kormány kérte a királyt, hogy Lederert mentse fel állásából, aki „mint főhadí kormányzó alig lehetne katonai érdemeihez képest itt kedves viszonyban”. (Lásd OL. Az 1848–49-es minisztérium levéltára. Hadügyminisztériumi iratok, kiadványok fogalmazványai 1843: 233, 502.; Lásd még PH. 1848. június 28 [93]. 597. o.)

⁹⁵ Ék. 1848. május 14 (21). 637. o.

⁹⁶ Erre sem a sajtó nem ad felvilágosítást, sem a vizsgálat nem tért ki rá. Pedig az egyik tanú, Ivánfi emlegeti a „macskazenét készítőket”. (Lásd Papp D.: i. m. I. 95. o.) A Marcius éppen május 10-i számában úgy emlegeti a macskazenéket, mint a közvélemény kifejezőit és formálóit. (Lásd 29. jegyzet.) Ugyanakkor a vizsgálatról szóló egyik tudósítás szerint Korányi, az ifjúság képviselője, mintegy elhárítani látszik a radikálisok felelősségét a macskazenével kapcsolatban, amikor az ifjúságnak a katonaság iránti rokonszenvéről beszél. (Lásd Nemzeti, 1848. május 25 [15]. 57. o.) Jókai pedig arról ír, hogy akik 13-án a Lederert jelképező bábút fel akarták akasztani, nem a forradalmi ifjúság soraiból kerültek ki. (Ék. 1848. május 21 [23]. 658. o.) A Radicallap első száma (június 1.) kis stílusú, március 15-ét megcsúfoló demonstrációknak minősíti a macskazenéket.

⁹⁷ A jelek szerint annyira határozott bizonyítékok állottak a belügyminisztérium rendőri osztályának rendelkezésére, hogy haladéktalanul felállították a fővárosban megforduló idegenek ellenőrzésére az Országos Rendőri Hivatalt. (Lásd erre Urbán Aladár: Honvédtoborzás Pest-Budán 1848-ban. Tanulmányok Budapest Múltjából. XV. Budapest, 1963. 419–420. o.)

zik, hanem azt is, hogy milyen komolynak ítélte a minisztérium a helyzetet. Kossuth, aki a tárgyalt kritikus napokban betegeskedett, később maga is utalt az országgyűlésen a május 10-i fejlemények káros következményeire: „Nyíltan kimondom, a lefolyt három hónap alatt egy dolog sem csinált a ministeriumnak annyi bajt, mint azon gyermekes haszontalanság, s a legjobb esetben semmi jóra nem vezethető pajzanság, hogy itt egy bizonyos magas állású katonatiszt insultáltatott macskazenével. Azt mondom, az embernek kár felvenni az ilyen dolgot, de e tény a ministeriumnak végtelen sok bajokat okozott.”⁹⁸

Külön kérdés a május 12-én rendezett népgyűlés, mind célját mind tágabb értelemben vett eredményeit tekintve. Ez a népgyűlés ugyanis *egy teljes napot késett*, hiszen Pest megye forradalmian fellépő bizottmánya Nyáry Pál vezetésével már az előző napon kikényszerítette a fordulatot: Lederer menekülését, a beígért vizsgáló bizottság kinevezését. Úgy tűnik, mintha a május 12-i népgyűlés rendezői nem akartak volna lemaradni az előző nap főszereplői (Nyáry, Teleki László, Patay, Jókai, Vasvári) mögött. S bár Petőfi kormányellenes támadása élesebb — és főleg nyilvánosabb — Nyáry fellépésénél, a követelések tulajdonképpen csak annyi újat tartalmaznak (az országgyűlés összehívásának sürgetése mellett), hogy a már kijelölt vizsgáló bizottságba vegyék be az ifjúság képviselőt.⁹⁹ Tudjuk, a minisztertanács ezt meghallgatta, s még mielőtt intézkedett volna — Nyáry a követelést már valóra is váltotta.¹⁰⁰

Ez volt tehát a közvetlen eredmény. A május 12-i népgyűlés távolabbi következményei korántsem ilyen pozitívak. A Marczius Tizenötödike és Petőfi éles támadása ugyanis a közvéleményből mehökkent felháborodást, s gyorsan kibontakozó ellenakciót váltott ki. Ennek egyik megnyilvánulási formája volt a pesti polgárság május 13-án kezdődött kampánya, mely aláírási íveket körözött a kormány iránti bizalom kifejezésére. Május 18-án a főváros nemzetőrsége teljes létszámban felvonulva, ünnepélyesen nyújtotta át a minisztériumnak a tudósítások szerint kb. 15—20 000 aláírást tartalmazó íveket.¹⁰¹ Az akció mindenesetre azt eredményezte, hogy Pest-Buda konzervatív, addig tartózkodó elemei sietve felsorakoztak a kormány mellett. Batthyány az egész demonstrációt arra használta, hogy leszögezze: „Ő kisszerű demonstrációk végett le nem mond... sem mozdul.”¹⁰²

A kormánynak bizalmat szavazó magatartás egyben a baloldal elítélését is jelentette. Ez jellemezte nemcsak a sajtó nagy részének hangját, de a vidékről, a megyéktől és városoktól május végén—június elején érkező felirat-özönt is, amelynek többsége a kormány iránti bizalmát hangoztatva egyben kemény szavakkal kárhoztatja a radikálisokat. Bihar megye május 14-én kelt felirata még „Lederer Ignác kebellázító merénye” miatt tilta-

⁹⁸ Kossuth július 21-i felszólalását lásd KÖM. XII. 610. o. — Kossuth Hírlapja augusztus 18-án megegyezzen érinti ezt a kérdést. (Lásd i. m. 744. o.)

⁹⁹ A napirenden eredetileg az ifjúság felfegyverzése is szerepelt, de a tudósítások szerint a minisztérium előtt csak az 54. jegyzetnél említett három követelés hangzott el. (A felfegyverzést egyébként Pest megye küldöttsége is követelte — a megye számára.)

¹⁰⁰ Külön figyelmet érdemel — mint ezt a 76. jegyzetnél jeleztük — Nyáry szerepe ezekben a napokban. Tisztázásra vár még például, hogy május 11-i fellépése után, tudtával került-e az aznap esti MT-be a neve, mint javasolt miniszterelnök? Valószínű, hogy tudott a vizsgáló bizottsághoz menesztett küldöttségről, ő vitte keresztül az ifjúság jelöltjeinek azonnal beválasztását. Amikor azonban Korányi másnap az *ifjúság nevében* felszólalt, Nyáry határozottan figyelmeztette, hogy a bizottmány előtt csak „a törvény és igazság nevében szólalhat fel bárki is...” (Lásd *Pap D.*: i. m. I. 95. o.)

¹⁰¹ A korabeli napi sajtó rendre beszámolt az eseményekről, csak az aláírók számában térnek el a jelentések. A nádor 30 000 aláírórt jelentett Bécsbe. (Lásd *Andics*: i. m. II. 98. o.)

¹⁰² Széchenyi naplója i. m. I. 316. o. — Batthyány valószínűleg Nádosy Sándor üdvözlő beszédére mondta, akinek nevét a közlő Károlyi tévesen Nádasdynak olvashatta.

kozik,¹⁰³ de 16-án Miskolc már „egy pesti párt töredéknek garázda törekvésein” botránkozik, s egy szava sincs katonai vérengzésről.¹⁰⁴ A székesfehérváriak felirata is a macskazenét rendező fiatalokat ítéli el,¹⁰⁵ miként sok más a továbbiakban.

Mindez a baloldal jelentős háttérbe szorulását jelzi. Azt mutatja, hogy a radikálisok, akik márciusban még jelentősen befolyásolták az események menetét, most májusban nem tudtak maguk mögé állítani számottevő tömegeket, sőt szembekerültek a közvéleménnyel. A jelek szerint május—júniusban a baloldal tömegbefolyása mélypontra volt (aminek kifejeződése az országgyűlési választások idején bekövetkezett kudarca), s amíg korábbi egysége megbomlása után¹⁰⁶ újjá nem rendezte sorait, s az új helyzetben fel nem találta magát, ezen nem is tudott változtatni.

Ezek a fejlemények azonban nem választhatók el a május 12-i népgyűléstől, Petőfi ott elhangzott szenvedélyes kormányellenes kirohanásától. Jellemző a Petőfi ellen támadt közhangulatra, a „népszerűség tarpéji sziklájá”-ról történt gyors lezuhanására, hogy a belügyminisztérium rendőri osztálya már május 15-én este minden nehézség nélkül elérhette, hogy a Forradalmi Csarnokban egy gyűlésen — a többség helyeslésétől kísérve — *Petőfit és Pálfi Albertet*, a Márczius Tizenötödike szerkesztőjét *hazaáruulónak kiáltották ki!*¹⁰⁷ Ennek a megdöbbentő eseménynek súlyából keveset von le, hogy rendőri provokációról van szó, hiszen a fejlemények a baloldal legendás gyülekező helyén, a Pilvaxban történtek...

*

Így fonódtak egybe a *kormányzat nehézségei* — amelynek kiéleződését a radikálisok fellépése váltotta ki — a *baloldal problémáival*, amelyek részben egyenes következményei voltak az általuk kirobbantott válságnak. A kérdés tehát bonyolult. Jelen tanulmány keretében nem is követhettük nyomon az összefüggések minden szálát.¹⁰⁸ Célunk elsősorban az volt, hogy megvizsgáljuk a május 10—12-i fejleményeket, bemutassuk azoknak a kormányra és a baloldalra gyakorolt hatását és felhívjuk a figyelmet: a Batthyány-kormány tevékenységének differenciáltabb vizsgálatára van szükség ahhoz, hogy ennek az időszaknak ellentmondásait teljesebben, azok bonyolult összefüggéseiben láthassuk. Ezen ellentmondások között, úgy véljük, a bemutatott események megkülönböztetett figyelmet és — különösen a nem katonai jellegű fejleményeket illetően — még további kutatást igényelnek.

¹⁰³ HNI. 1848: 302.

¹⁰⁴ EM elnöki iratok 1848: 201. — Feltételezhetően Szemere belügyminiszter keze is benne volt abban, hogy szűkebb hazája ilyen gyorsan, s így reagált a fejleményekre.

¹⁰⁵ Ep. H. 1848. május 24 (844). 494. o.

¹⁰⁶ A márciusi ifjúság szétszéledésére lásd *Vasvári Pál* Válogatott írásai, 301. o.

¹⁰⁷ Perczel Mór, a rendőri osztály vezetőjének jelentése Szemere belügyminiszterhez, 1848. május 16. Lásd BM. Rendőri osztály jelentései. — A levélből világosan kitűnik, hogy a nevezett „nem annyira republikánus, mint hóbortos és demagóg” egyének ellen maga Perczel Mór szervezte a provokációt!

¹⁰⁸ Így nem foglalkozhattunk például a honvédtoborzás kezdetének, majd a Bécsből érkező híreknek a sorkatonaságra gyakorolt hatásával, mindezeknek, valamint az erősödő nemzeti-ségi mozgalmaknak a baloldalra tett hatásával.

АЛАДАР УРБАН:

КРОВАВАЯ РАСПРАВА ВОЕНЩИНЫ С ДЕМОНСТРАНТАМИ 10-ГО МАЯ 1848 ГОДА В БУДАЙСКОЙ КРЕПОСТИ

Резюме

Очерк пытается изображать — подробным изучением предшествующих событий — хода, и последствий хорошо известного события; демонстрации, организованной пештской радикальной молодежью против австрийского генерала — барона Ледерера, командующего войсками в Буде — как упомянутое событие как повлияло на политику правительства или же на позицию и дальнейшую роль венгерской левой фракции.

Выводы очерка могут быть сгруппированы по ниже следующим пунктам:

1. Об организуемой демонстрации было известно заранее в столице и австрийская армия знала о ней. Сначала они хотели организовать демонстрацию 9-го мая, но услышав о том, что армия тоже готовится, этот срок был отложен. На следующий день все-таки организовали демонстрацию так, как по сообщениям печати король в соответствии с апрельскими законами подчинил рядовой состав армии венгерскому министру обороны.

2. Кровопролитная армия, которая напала на демонстрантов и разбила их без того, чтобы призывать их к прекращению демонстрации, вызвала своим действием огромное возмущение в венгерской столице. В следующий день, 11-го мая депутация Пештской области потребовала строгого расследования дела от наместника короля, Иштвана, и потребовала отдать генерала Ледерера под смешанный (гражданско-военный) суд. По совету наместника тогда генерал тайно убежал в крепость Комаром, а потом оттуда в Вену. 12-го мая на митинге Шандор Петефи, герой мартовских дней, строго осудил правительство, которое — кстати — в этот же день начало расследовать военное кровопролитие. По требованию митинга и представители молодежи были приняты в комиссию по расследованию.

3. Гражданско-военная смешанная комиссия установила, что за необоснованное кровопролитие армии (в последствии которого сказались трое тяжело ранеными; один из них в конце мая умер от головной раны) были ответственными офицеры, введенной на улицу армии, и адъютант Ледерера, который не дал конкретного указания командирам частей, предназначенных для главкомандующего и расположенных в близости от событий. Расследование не выяснило вопрос о том, собственно кто организовал демонстрацию и почему устроили ее в следующий день после 9-го мая все же, вопреки неизменной боевой готовности армии.

4. Военное кровопролитие — нерешительность правительства в отношении рядового состава — сильно потрясло доверие радикальных. С другой стороны их критика рождала сильное противодействие в защиту Министерства-Баттяни как в столице так и в провинциях, в то же время твердо, обвинительно критиковали левую фракцию радикальных за их нетерпение. Вследствие митинга 12-го мая и популярность Петефи потерпела тяжелый ущерб, и предполагается, что это являлось одной из главных причин неудачи, — потерпевшей им на парламентских выборах, проведенных вскоре после событий. В то же время правительство оказавшись уже под влиянием новейших событий (движения сербов на юге, вторая революция в Вене и бегство короля) вынуждено было принять также меры, как перевод южных крепостей в боевую готовность и издание приказа о вербовке солдат, которые за несколько дней восстановили доверие со стороны общественного мнения. Таким образом правительство-Баттяни стало хозяином положения, т. е. удалось избежать кризиса, вызванного недостаточно обдуманном проведением демонстрации.

5. Наконец автор указывает: В эти дни не только трудности правительства сложились в последствии военной провокации, но и само радикальное левое крыло попало в затруднительное положение. В обтановке кризиса — развязавшегося собственно по их инициативе — выявилась неорганизованность радикальных сил и отсутствие единства. Левое крыло на некоторое время изолировалось после указанных событий, его влияние на массы упало до минимума в мае-июне месяцах. Эти являются именно такими вопросами, которые потребуют дальнейшего внимания и исследования в связи с анализом вопроса кровавой расправы над демонстрантами 10-го мая.

DIE MILITÄRISCHE BLUTTAT IN DER BUDAER BURG AM 10. MAI 1848.

Die Studie versucht durch die ausführliche Untersuchung des bekannten Ereignisses: vorausgehende Vorfälle, Verlauf und Folgen der Demonstration der pester radikalen Jugend gegen den kommandierenden österreichischen General des budaer Genaralkommandos, Baron von Lederer, zu schildern und welche Wirkung das erwehnte Ereigniss auf die Politik der Regierung, bzw. auf das Verhalten und weitere Rolle der ungarischen Linke ausübte.

Die Feststellungen der Studie kann man um folgende Punkte gruppieren:

1. Die bevorstehende Demonstration war der Heupstadt und auch dem österreichischen Militär wohlbekannt. Ursprünglich sollte es am 9. Mai dazu kommen, doch infolge einer Nachricht über die Vorbereitungen des Militärs wurde sie vertagt. Am nächsten Tage — während die Presse bekanntgab, dass der König, im Sinne der Aprilgesetze die regulären Truppen der ungarischen Garnisonen dem ungarischen Landesverteidigungsminister unterstellt hatte —, fand die Demonstration dennoch statt.

2. Das Blutbad anrichtende Militär, das die Demonstranten ohne einen Aufruf, sich aufzulösen, angriff und zerstreute, löste in der Hauptstadt durch seine Tat eine gewaltige Entrüstung aus. Die Deputation des pester Komitats forderte am nächsten Tage, dem 11. Mai, den Palatin und königlichen Statthalter István auf, eine tatkräftige Untersuchung einzuleiten und den General Lederer vor ein gemischtes (bürgerlich-militärisches) Gericht zu stellen. Dem Rate des Palatins folgend, floh der General insgeheim in die Festung Komorn und von dort nach Wien. Am 12. Mai verurteilte auf einer Volksversammlung der Held der März-tage Sándor Petöfi, scharf das Kabinett, das übrigens an demselben Tage die Erörterung der Bluttat unternahm. Auf Forderung der Volksversammlung wurden auch die Vertreter der Jugend der Untersuchungskommission beigezogen.

3. Die gemischte, bürgerlich-militärische Kommission stellte fest, dass für die unbegründete Bluttat des Militärs (die drei Schwerverletzte hatte, deren einer Ende Mai seiner Kopfwunde erlag) die Offiziere des abkommandierten Militärs verantwortlich sind. — so auch Lederers Adjutant, der den Kommandanten der Soldaten, die man zum Schutze des Oberbefehlshabers in der Nähe verborgen hielt, keine konkrete Befehle gab. Die Untersuchung klärte es nicht auf, wer eigentlich die Organisatoren der Demonstration waren und auch das nicht, warum man nach der Vertagung vom 9. Mai — trotz unveränderter militärischer Bereitschaft — die Demonstration am nächsten Tage dennoch veranstaltete.

4. Die militärische Bluttat, — ein Zeuge der Schwäche des Kabinetts den regulären Truppen gegenüber, — erschütterte das Vertrauen der Radikalen sehr. Ihre Kritik hingegen erzielte eine scharfe Gegenwirkung im Schutze des Batthyány-Ministeriums, so in der Hauptstadt, wie auch auf dem Lande, während, man die Linke der Radikalen ihrer Ungeduld wegen, einer harten, verurteilenden Kritik unterzorg. Der Volksversammlung vom 12. Mai zufolge litt auch Petöfis Volkstümlichkeit einen schweren Schaden, und das war vermutlich einer der wesentlichen Gründe, warum er auf den kürzlich erfolgten Parlamentswahlen einen Misserfolg erlitt. Durch den Einfluss der neuen Ereignisse (Bewegungen der Serben im Südlände, zweite Revolution in Wien und Flucht des Königs) war das Kabinett gleichzeitig gezwungen zu verfügen, die Südländischen Festungen in Bereitschaft zu stellen und die Honvéd-Werbung zu verordnen, wodurch das Vertrauen der Öffentlichkeit in einigen Tagen wieder hergestellt wurde. Dass Batthyány-Kabinett gewann also Oberland über die Krise, die mangelhaft durchgedachte Demonstration verursachte.

5. Abschliessend weist der Autor auf folgendes: in den Tagen nach der militärischen Provokation vermehrten sich nicht nur die Schwierigkeiten der Regierung, sondern auch die radikale Linke selbst kam auch in eine schwere Lage. Durch die Krise, die sie eigentlich selbst entfesselte, zeigte sich die Unorganisiertheit der Radikalen, der Mangel an Einheit. Nach den erörterten Ereignissen isolierte sich die Linke auf eine Zeit und ihr Einfluss auf die Massen sank in den Monaten Mai—Juni auf den Tiefpunkt. Dies sind die Fragen, die bezüglich der militärischen Bluttat vom 10. Mai noch weitere Aufmerksamkeit und Forschung beanspruchen.